

3. ODABRANA BIBLIOTEKA 3.

O. WILDE

DE PROFUNDIS

IZDANJE I. GJ. GJURGJEVIĆA U SARAJEVU

DE PROFUNDIS. [1])

.... i ja treba da zauzmem mjesto megju Gilles de Retz-om[2]) i Marquis de Sade-om[3]). Pa neka bude tako. Ne ću se na to potužiti. Jedna od mnogih pouka, koju ti tamnica daje, jeste: stvari su onakve, kakve su po suštini i vječno će takve ostati. Ja ni najmanje ne sumnjam, da su srednjevjekovni razvratnik i pisac »Justine« bolji kompanjoni, nego li Sandford i Merton[4])...

---

[1]) Oscar Wilde (čitaj Uajld) 16./X. 1854.—30./XI. 1900. poznati engleski umjetnik i stilista, napisao je ovo djelo pod kraj svoga tamnovanja u tamnici u Readingu. Njegov razuzdan život i drugovanje sa Lordom Alfredom Douglasom dovelo ga je u sukob sa ocem svoga prijatelja Marquisom of Queensberry, koji optuži Wilde-a radi javnih sablazni. Sud ga osudi 25./V. 1895. na dvije godine teške tamnice »hard labour«, a engleska publika odbaci njegove književne proizvode. »De Profundis« je pismo, koje je Wilde iz tamnice napisao svom prijatelju rečenom Lordu Douglasu i nosilo je prije naslov »Epistola in carcere et vinculis«. Naslov je »De Profundis« kasnije uzet iz 130 psalma, koji u latinskom prevodu počinje sa istim riječima. Djelo je prvi put štampano u njemačkom prevodu.

[2]) Gilles de Laval, baron de Retz borio se hrabro u prvoj polovini 15. vijeka na strani djevojke orleanske protiv Engleza. Poslije živio je razvratnim životom u svom dvoru kod Nantesa, te je osugjen na smrt i spaljen na lomači.

[3]) Marquis de Sade, 1772. osugjen je radi sodomije na smrt, no uspjelo mu je, da pobjegne iz Francuske u Švicarsku. Kasnije je opet optužen radi sablažnjiva života te je odležao u tamnici 13 godina. Napisao je romane: »Justine«, i »Juliette«.

[4]) »The History of Landford and Merton« od Thomasa Day-a (1749—1789), vrlo popularna u Engleskoj i moralnim poukama provijana knjiga za djecu.

..... Dogodilo se to u prvoj polovini novembra predprošle godine. Široka struja života razdvaja me od toga vremena. Sumnjam, da možeš obuhvatiti u opšte pogledom taj široki razmak. A meni se ipak čini, da mi se to, teško mi je kazati, desilo jučer, ne, nego danas. Patnja je dug trenutak u kome ne razlikujemo godišnja vremena. Vodimo račun samo o nepogodama i bilježimo njihovo ponavljanje. Vrijeme ne korača s nama nego se vrti oko nas, i kao da kruži oko jednog središta: oko stradanja. To je ukočena nepomičnost života, i u njemu je sve uregjeno po jednom nepromjenljivom uzoru. Jedemo i pijemo, idemo u šetnju i liježemo, molimo se Bogu ili bar klečimo, kao da se molimo, po neizmjenljivim zahtjevima jednoga željeznog zakona: i ta nepomičnost, čije su strahote svakog dana do najsitnijih pojedinosti istovjetne, kao da se prenosi i na one spoljašnje sile, čija bitnost upravo u neprekidnoj promjeni leži. O sjetvi i žetvi, o žeteocima, što se nad žitom saginju, o beračima, što se kroz vinovu lozu provlače, o travi u baštama, koje su prekrivene bijelom prostirkom opalog cvijeća ili su zasute otresenim voćem, — o svemu tome mi ne znamo niti možemo ništa znati.

Za nas postoji samo jedno godišnje doba, doba patnje. Čini se, kao da su nam oduzeli i sunce i mjesec. Napolju se prelijeva dan u plavim i zlatnim bojama — a siva i oskudna svjetlost puzi kroz skoro neprozirno staklo uskog i rešetkama zatvorenog prozora, pod kojim sjedimo. U ćeliji nam je stalno sumrak, u našoj duši ponoć. U sferi našeg mišljenja kao i u kruženju vremena nema življega kretanja. Što si ti lično davno zaboravio i što lako možeš, da zaboraviš, to mi je danas na umu a sutra će mi opet pasti na um. Pomisli na to i onda ćeš barem donekle razumjeti, zašto pišem i zašto ovako pišem.....

Nedjelju dana kasnije premješten sam ovamo, a kad su protekla tri mjeseca, umrla mi je mati. Ti znadeš i nitko ne zna bolje, koliko sam je volio i poštovao. Njena smrt me je strašno potresla; i ja, nekad majstor u jeziku, nemam sada riječi, da iskažem svoj bol i svoju sramotu. Nikada, pa ni u najsretnijim danima moje umjetničke slave, ne bi mogao naći riječi, koje bi mogle predočiti moju neiskazanu tugu. Ona i moj otac ostaviše mi ponosito ime, kome su stekli poštovanje ne samo u književnosti, umjetnosti, arheologiji i nauci, nego i u političkoj istoriji moje domovine i njenom nacionalnom razvitku. I ja sam to ime osramotio za uvijek. Načinio sam od njega prostačku psovku megju ljudima — prostacima; potezao sam ga kroz blato i brlog; davao sam ga surovim ljudima, da ga načine surovim, i lugjacima, da ga obrate u sinonim ludosti. Šta sam onda patio i šta još patim, niti je za pero, da opiše, niti za hartiju, da objavi. Da mi nebi nemarni ljudi donijeli tu vijest, moja žena, uvijek ljubazna i plemenita prema meni, proputovala je bolesna put od Genove do Engleske, da mi sama saopšti gubitak, koji se neda ni popraviti ni iskupiti. Od sviju, koji su još za me marili, stizale su mi izjave saučešća. Šta više ljudi, koji me lično nijesu ni poznavali, čuvši, da je nova patnja ranila moj život, požurili su se, da mi izjave njihovo sažaljenje.

Prošla su tri mjeseca. U iskazu moga dnevnog ponašanja i rada, što sa mojim imenom i osudom visi spolja na vratima moje ćelije, stoji, da je maj...

Sreća, uživanje i uspjeh mogu biti po suštini obični a u efektu grubi; a bol je od svega, što je stvoreno, najosjetljivija. I ako se u velikom svijetu misli može govoriti o kretanju, onda bol trepti u najfinijem pulsiranju. U poregjenju s njim grub je i onaj najtanji listić zlata, što bilježi pravac nevidljivih sila. Stradanje je kao rana, iz koje poteče krv, kad je dodirne druga ruka osim

ruke ljubavi. Pa i tada ponovo pojuri krv ma da to ne boli.

Gdje je god bol, tamo je osvećeno zemljište. Jednoga dana će ljudi shvatiti, šta to znači a sve dotle će im život biti nepoznat. Robbie[1]) i prirode kao njegova mogu to shvatiti. Kad su me jedared u pratnji dva policajca vodili iz tamnice, čekao je Robbie u pustom i dugačkom hodniku i skinuvši svečano i ozbiljno šešir preda mnom, koji sam vezanih ruku i sagnute glave prolazio kraj njega, a taj ljupki i prosti akt bacio je publiku oko nas u čugjenje te je ušutjela. I mnogo sitniji dogagjaji su već otvarali rajska vrata pred ljudima. Toliko su duha i ljubavi imali samo sveci, kad su klečali i prali noge siromasima, smjerno se sagibali, da poljube gubave u lice. Ja mu nikad nijednom riječju nisam o tom spomenuo. Ni sada još neznam, da li mu je poznato da sam u opšte primijetio njegovo djelo. Za takvo djelo nije dovoljna formalna zahvalnost u formalnim riječima. Ja sakrivam to u riznici svoga srca. Čuvam ga kao tajni dug i radostan sam, što ga po svoj prilici nikad ne mogu isplatiti. Ondje je balzamiran i namirisan mirom i začinima mojih mnogih suza. I kad mi se god mudrost učinila uzaludnom i filozofija jalovom, kad riječi onih, koji nastojahu da me utješe, bijahu u mojim ustima kao prah i pepeo, onda je sjećanje na taj neznatni, ljupki i tihi dokaz ljubavi otvaralo preda mnom sve izvore milosti; pustinja je procvjetala kao ruža a mjesto gorčine svog samotnog progonstva osjetio sam harmoniju s ranjenim, slomljenim i velikim srcem cijeloga svijeta. Tko bude razumio ne samo, kako je lijep Robbie-ov postupak, nego i zašto je bio i zašto će uvijek biti tako važan za

---

[1]) Robbie t. j. Robert Ross, posjednik bogate zbirke umjetničkih djela, pisac zgodnih satiričnih skica. Kao prisni prijatelj Wilde-ov posjećivao ga je često u tamnici i tješio. Izdao je cjelokupna djela Wilde-ova u 13 svezaka.

mene, onda će valjada pogoditi, kako i sa kakvim raspoloženjem da mi se približi.

Kad mladić u cvijetu svoje mladosti izda prvu svesku svojih pjesama neka mu bude slična proljetnom cvijeću. Na djelu ne smije da stoji utisnut žig strahovite i odvratne tragedije, strahovite i odvratne sablazni. Da ja na takovu knjigu stavim svoje ime, učinio bih tešku umjetničku pogriješku; djelo bi zapalo u lažni milieu a u modernoj umjetnosti milieu se osobito cijeni. Moderni je život komplikovan i relativan; to su dvije njegove karakteristične crte. Za prvo potreban nam je milieu i njegove nijanse i oznake, njegove neobične perspektive; a drugo sačinjava pozadinu. Zbog toga i nije plastika na prvom mjestu u umjetnosti nego muzika i literatura, koja jest i ostaje za vječita vremena na počasnom mjestu u umjetnosti.

* * *

Koncem svakog trećeg mjeseca šalje mi Robbie svežanj literarnih novina. Ništa mi nije ugodnije, nego kad čitam njegova pisma protkana humorom i napisana vješto i duhovito. To su pisma u pravom smislu riječi: ćeretanje dvojice prijatelja. U njima se ogleda odlika franceske »causerie intime«; svojim prefinjenim načinom, kojim me veliča, čas govori o mom kritičnom talentu, čas o mom humoru, čas opet o mojoj urogjenoj naklonosti prema ljepoti ili o mom obrazovanom duhu, potsjeća me na stotinu načina, da sam mnogim ljudima ostao autoritet uopće, te dokazuje tim takt u ljubavi kao i u književnosti. Njegova su pisma posrednici izmegju mene i krasne idealne umjetnosti, gdje sam prije bio na prestolju i ostao bih ondje, da me nisu povukle grube i nesavršene strasti, što skraćuju život, da me nisu zavarali bezgranični prohtjevi, neodregjeni ukus i žudnja bez oblika.

* * *

Drugi ljudi dostojni sažaljenja zaštićeni su barem donekle od podmuklih zamki i gorkih strijela svjetine, kad dopanu tamnice i kad im se oduzme ljepota svijeta. Sakriju se u mračne ćelije i svojoj sramoti udare pečat svetinje, u koji se ne smije taknuti. Svijet je zadovoljen i korača dalje svojim putem; oni neka nesmetano pate. A sa mnom je drukčije. Redom su patnje progoneći me kucale na vrata tamnice; otvarali su im ljudi kapiju u upuštali ih unutra. Mojim prijateljima jedva da su dopustili, da me pohode ili su ih naprosto odbijali. A moji neprijatelji mogli su slobodno i u svako doba unutra: dvaput sam morao javno izaći pred stečajni sud, dvaput su me javno vodili iz jednog zatvora u drugi i oba puta bio sam izložen pogledima i ruganju svjetine na način, koji neiskazano ponižava. Vjesnik smrti donosio mi je list i odlazio; apsolutno usamljen, odvojen od svega, što bi me moglo utješiti ili ublažiti mi bol morao sam, da podnosim strahovito mučenje bijede i griže savjesti; tada sam se bolno sjećao svoje matere i to mi se sjećanje neće nikad ugasiti. Jedva da mi je vrijeme ustavilo krv iz rane, ma da je nije moglo izliječiti, šalje mi moja žena po advokatu gorka, gruba i neotesana pisma. U prijetnjama spominje mi siromaštvo i čini me odgovornim za njega. Pa i to se da podnijeti; i na gore bi se koješta priviknuo. Ali oduzeše mi zakonskim putem moju djecu. To mi je prouzročilo preduboki bol, koji će me vazda kinjiti, preduboku tugu, preduboki jad. Strahovita mi se čini odluka zakona, da ne smijem biti više sa svojom djecom. Sramno je dopasti tamnice, ali to se ne da sa gornjom naredbom ni izdaleka sravniti. Zavidim drugim ljudima, što hodaju sa mnom unaokolo po dvorištu tamnice. Njihova djeca izvjesno ih očekuju, radovaće će, kad dogju i umiljavaće im se.

Siromasi su mudri, milostiviji, ljubazniji i osjetljiviji nego mi. U njihovim je očima tamnica tragedija u čovječijem životu, nesreća, gubitak, nešto što izaziva

sažaljenje drugih ljudi. Oni govore o zatvorenom kao o nekom, koji je »u nevolji« i u tom izrazu leži savršena mudrost ljubavi. Kod ljudi našega staleža stvar drukčije stoji. Sužnji su za njih Parije; ja i oni, što su kao ja, jedva da imamo pravo pa da budemo na vazduhu i da se sunčamo, naše prisustvo baca sjenku na radost drugih ljudi i mi nigda nismo dobro došli. Ne pristoji nam se, da gledamo sjaj mjesečev. I rogjenu djecu su nam oduzeli i raskinuli i tu jednu kariku, što nas je još vezala za ljudstvo. Osugjeni smo, da budemo usamljeni, dok su nam sinovi još živi. odrekli su nam jedinu utjehu, što bi nas liječila i održavala, što bi bila melem smrvljenom srcu i mir namučenoj duši....

Ipak moram u sebi priznati, da sam se sam upropastio; i da se svaki i veliki i mali, samo svojom rukom može upropastiti. Spreman sam da to i iskažem i ako ljudi u ovom trenutku ne bi htjeli povjerovati u optužbu, koju nemilostivo sam protiv sebe podižem. Ma kako užasno, da je ono, što su mi ljudi učinili, kud i kamo je užasnije ono, što sam sam sebi učinio.

Ja sam stajao u simboličnom odnošaju prema umjetnosti i kulturi svoga vremena. Počeo sam to, da uvigjam pred kraj svojih zrelih godina a prisilio sam kasnije i svoje doba, da se o tom uvjeri. Rijetko je koji čovjek dostigao takav položaj još za života i bio tako opšte poznat kao ja. Istoričari i kritičari, ako čovjeka i upoznaju, razbiraju o njemu tek onda, kad su i on i njegovo doba davno prestali postojati. Sa mnom se drukčije dogodilo; i ja sam bio na čisto sa svojim položajem a pobrinuo sam se, da ga i drugi osjete. I Byron bijaše simbolična figura ali samo u odnošaju prema patnji i dosadi od patnje svoga doba. Moje relacije bijahu uzvišenije, trajnije, šireg vidika i od bitnih rezultata.

Bogovi su mi poklonili mnoga blaga; i ja sam pošao stranputicom besmislenih i čulnih uživanja. Dopadalo mi se da budem f l a n e u r, kicoš i čovjek po

modi. Skupljao sam oko sebe niske prirode i sitničarske duhove. Trošio sam u ludo svoj rogjeni genij, i s nekom osobitom radošću pustošio sam svoju vječitu mladost. Dosadilo mi se na visini, pa sam namjerno sišao dolje, da potražim novih senzacija. I što mi dotle bijaše paradoks u sferi misli, to mi onda postade izopačenost u sferi strasti. Želje mi bijahu čas bolesne, čas mahnite; a čas opet i jedno i drugo ujedared. Nije me se ticao život drugih. Grabio sam uživanje, gdje mi se svidjelo i išao sam dalje. Zaboravljao sam, da svaki i najmanji dogagjaj sastavlja ili rastavlja čovječiji karakter i zato danas sutra i na vrh kuće radimo ono, što smo prije toga tajili i u sobu sakrivali. Prestao sam da govorim nad sobom, nisam više upravljao svojom dušom, i nisam znao, da sam dotle dotjerao. Dopustio sam da uživanje otme mah nada mnom i svršio sam u užasnoj sramoti. Za mene postoji samo jedna svrha: potpuna skrušenost.

Ležim u zatvoru dvije godine dana. Padao sam u divlje očajanje i predavao se žalosti, da je bilo jadno i pogledati me. Spopadao me strašan i nemoćan bijes; ogorčenje i preziranje, strah, koja je bila nijema. Izlile se na mene sve muke stradanja. I bolje nego i sam Wordsworth znadem, šta je htio da kaže ovim stihovima:

Patnja je trajna, sumorna i mračna
I priroda njena znači vječnost[1]).

I dokle sam ponekad s uživanjem pomišljao, da će mi patnja vječito trajati, dotle mi je teško bilo zamisliti, da se patim bez smisla. Nešto, skriveno negdje u mojoj prirodi, tješilo me je, da ništa na svijetu nije besmisleno, a patnja ponajmanje od svega. A to nešto, sakriveno u mojoj duši kao blago u zemlji, to je moja skrušenost.

[1]) Cit. iz trećeg čina drame Williama Wordswortha »The Borderers« (1795.—96.).

Ona je od svega, što je još ostalo u meni, posljednje i najbolje; posljednji cilj, do koga sam stigao a ujedno polazna tačka za nov razvitak. Došla je upravo iz mene i zato znadem, da je u pravo vrijeme došla i da nije mogla doći ni prije ni poslije. Da mi je tkogod o njoj govorio ja bih je odbijao, da mi ju je netko nudio, ja bih je odbacivao. Ali sam je sam našao i zato hoću, da je zadržim i moram tako da činim. Ona jedina ima u sebi elemente života; ona je klica novog života, Vita Nuova[1]) za mene. Skrušenost je od svega na svijetu najčudnovatija. Nitko je ne može steći dok joj ne podredi sve što ima. Tek kad smo sve izgubili stekli smo nju.

Odkako je skrušenost u meni kuću zakućila, jasno mi je, šta treba da radim. I pri tom ne mislim na nikakvu spoljašnju sankciju ili naredbu. Ja sam sada veći individualist nego što sam ikada bio. Za mene je samo ono od važnosti, što sam iz sebe postignem. Priroda moja želi, da se iznova ostvari i to je sve, o čemu sada vodim brigu. A na prvom mjestu nastojim, da se oslobodim svake gorčine u osjećajima prema svijetu i ljudima.

Ja sam posve bez novca i bez zavičaja. Ali ima i crnjih stvari na svijetu. Iskreno priznajem, da mi je milije prositi hljeba od vrata do vrata nego izaći iz tamnice pun ogorčenja prema svijetu. Jer ako ne bih dobio ništa u kućama bogataša, udijelili bi mi sigurno siromasi. Ko ima mnogo, često je sebičan; ko ima malo, uvijek rado dijeli. Bilo bi mi svejedno, kad bi ljeti spavao u vlažnoj travi a zimi se sklanjao u toplu slamu

[1]) Tako je Dante nazvao svoje prvo djelo, zbirku pjesama o svojoj mladićkoj ljubavi prema Beatrici Portinari. Ovo djelo preveo je Dante Gabriel Rosetti na engleski 1861.

ili sadjeveno sjeno ili pod krov ma koje staje, samo da mi u srcu dotraje ljubav. Spoljašnja strana života nema sada nikakve važnosti za mene. Vidiš dakle do kakve mi se visine individualnost popela ili upravo penje; jer put je dugačak a »gdje god hodam, tu trnje raste«.

Ja doduše znam, da mi neće biti udes, da po drumu prosim milostinju; nego ću pisati sonete mjesecu i ako dogje do toga, da prenoćim u vlažnoj travi. Kad izagjem iz tamnice, Robbie će me čekati s one strane grdne, gvožgjem okovane kapije, a on je simbol ne samo svoje naklonosti nego i naklonosti mnogih drugih ljudi osim njega. Mislim, da će mi dosta biti od prilike godina i po odmora, pa ako za to vrijeme i ne budem pisao lijepe knjige, bar ću ih se načitati; a ima li veće radosti od toga? A zatim se nadam, da ću moći obnoviti svoju stvaralačku snagu.

Pa i kad bi drukčije bilo; kad ne bih imao ni jednog prijatelja na svijetu, kad se ne bi nijedna kuća u sažaljenju preda mnom otvorila, kad bih morao uzeti na sebe zamotak i razderanu kabanicu najgore sirotinje i onda bih bio kadar, da mirno i otvoreno gledam životu u oči sve dotle, dokle su srdžba, okrutnost i prezrenje daleko od mene, a teško bi mi padalo takovo ponašanje i u purpuru i u finom platnu, kad bi mi duša u mržnji bolovala.

Ja sigurno neću imati poteškoća u tom poslu. Jer ako zaista tražimo ljubav, naći ćemo je da jedva čeka na nas.

Ja ne moram napominjati, da se moj zadatak ne svršava na tom; bio bi mi onda srazmjerno lagan, a ja znam, da krupnim stvarima idem u susret. Po daleko strmenitijim visovima se moram penjati i kroz mnogo mračnije doline se moram provlačiti. I sve to trebam sam od sebe da izvršim. Jer mi ni religija, ni moral, ni razum ne mogu u tom baš ništa pomoći.

Moral mi ne pomaže. Ja sam rogjeni antinomist[1]) i jedan od onih, koji su za izuzetke, a ne za pravila i zakone. Dok s jedne strane vidim da nema nikakva zla u onom, što čovjek radi, s druge strane vidim, da ima mnogo zla u onome, što čovjek postaje. I dobro je, što sam iskusio.

Na religiju se ne mogu osloniti. Kao što drugi vjeruju u nevidljive stvari, tako ja vjerujem samo u ono, što mogu pogledati i opipati. Moji bogovi žive samo u hramovima, koje su ruke načinile, a moje se vjerovanje upotpunilo i usavršilo u krugu stvarnog iskustva. Možda se i odviše upotpunilo, jer kao mnogi, ili svi što raj na zemlji uživaju, i ja sam našao u njemu ne samo nebesnih krasota nego i paklenih strahota. I kad stanem da razmišljam o religiji u opšte, tako mi je, kao da tražim uputstvo za one, koji ne mogu da vjeruju. Bratstvo Nevjernika mogli bismo ih nazvati, na čijem oltaru ne gori svijeća i čiji sveštenik služi sa neosvećenm hljebom, sa praznim putirom i s nemirom u duši. Sve je na svijetu prvo religija, pa tek zatim istina. Zato bi i učenje agnostičara, kao i vjera, trebalo, da ima svoje obrede. Sijalo je učenike, pa bi trebalo, da požnje svece; i trebalo bi dnevno, da hvali Boga, što se sakrio ispred čovjeka. Ali bila to vjera, bio to agnosticizam, glavno je, da ne smiju biti izvan mene. Simboli njegovi moraju biti moja vlastita tvorevina. Samo je ono duhovno, što samo sebi odregjuje oblik. I ako ja ne mogu da nagjem tu tajnu u sebi, neću je naći nigdje, i ako je već nemam, neće mi nikad ni doći.

---

[1]) Sekta antinomista pojavila se u Engleskoj za vrijeme Cromvella. Odbacivala je moralnu pouku i polagala isključivu važnost na moć vjere. Dopuštali su po nekad i porok. Učenjem o bezuslovnoj milosti Božjoj odbacivali su i važnost moralne snage čovjekove na buduće blaženstvo.

[2]) Agnostičari, stara hrišćanska asketska sekta u IV. vijeku u Egiptu. Odbacivali su rad i brak i mrzili kalugjerstvo.

Na razum se ne mogu osloniti. On me uči, da su rgjavi i nepravedni zakoni, koji su me okrivili, i da je rgjav i nepravedan sistem, pod kojim stradam. Ali mi je nekako pošlo za rukom, da i u jednom i u drugom pronagjem korist i pravdu za sebe. Jer u etičnom razvoju čovječjeg karaktera, kao i u umjetnosti, važno je za nas: šta nam je izvjesna stvar u izvjesnom trenutku. Ja sam se u tom pravcu mnogo vježbao i što mi se god desilo, to je i dobro za mene. Postelja od dasaka, odvratna hrana, cijepanje tvrdih užeta u kudelju, dok čovjeku od bola prsti ne obamru, kućevni poslovi, s kojima dnevno počinjemo i završujemo, okrutno zapovijedanje, bez čega kao da ne može da bude, užasno odijelo, u kome pored svega našega jada još i smiješni izgledamo, tišina, usamljenost, sramota — sve ja to pojedince i zajedno prikazujem u duhovnom iskustvu. Svako tjelesno poniženje preobraćam u duševno, jer duševno poniženje uzvišava.

Htio bih, da pravo i bez okolišenja priznam, da su dvije glavne obrtne tačke u mom životu nastupile, kad me je otac poslao u Oxford i kad me je društvo poslalo u tamnicu. Ne velim, da me je i nešto gore od tamnice moglo snaći, jer bih priznao, da sam i prema samom sebi i suviše ogorčen. Prije bih rekao, ili bih htio, da drugi reknu o meni, da sam bio tipično dijete svog doba i da sam u svojoj pokvarenosti izvrtao dobre dogagjaje svog života u zle, a zle u dobre.

Megjutim, što sam god rekao i što se god reklo, malo me se tiče. Što je od važnosti, što mi predstoji i što treba da učinimo, ako ono malo dana, što još imam, provedem u miru i redu, to je da primim i upijem u sebe sve što sam doživio da sve to postane dio moje individualnosti i da sve to primim bez opiranja, straha i jauka. Najveća je mana površnost. A što god se dogodilo, to je i pravo.

Kad sam u početku nastupio u tamnicu, savjetovali su mi neki ljudi, da pokušam, da zaboravim tko sam bio. To je bio ubitačan savjet. Naprotiv samo sam tako našao neku vrstu utjehe, što sam potpuno pronikao u svoje biće. Sad mi opet drugi savjetuju, da zaboravim, da sam u opšte bio u tamnici, kad se jedared oslobodim. I to bi bilo opasno, jer bi me stalno gonilo neko osjećanje sramote, i sve što je meni tako isto namijenjeno kao i drugima; ljepota sunca i mjeseca, raskošna ljepota godišnjih vremena, muzika pri svitanju zore i tišina dugih noći, kiša, što kaplje kroz granje, rosa što klizi po travi i ostavlja za sobom srebren trag — sve bi to izgubilo svoju čistoću i snagu, da me liječi i radošću da me ispunjava. Sažaljevati vlastita iskustva znači zadržati vlastiti razvitak. Poricati vlastita iskustva znači trpati laž u usta vlastita života. A to je baš tako, kao kad bi čovjek i svoju dušu poricao. Jer kao što tijelo svašta upija u sebe — i obično i nečisto i ono, što su svećenici i mašta posvetili i sve to preragjuje u hitrinu i snagu u igru zdravih mišića i oblike jedra mesa, u linije i boje kose, usana i očiju: tako i duša ima svojih životnih funkcija i može, da preobrati niskost, surovost i poniženje u plemenite misli i strasti od visoka značenja, šta više tim načinom se duša na uzvišen način potvrgjuje, i često se njena ljepota baš tamo otkriva, gdje smo očekivali da će se oskvrnuti i porušiti.

Treba, da se pomirim sa činjenicom, da sam obični robijaš u običnoj tamnici, i ma kako čudno izgledalo, jedna nauka, koju moram usvojiti, jeste, da se toga ne stidim. Moram da to primim kao kaznu, a ako se neko stidi kazne, trebao je uopće i ne biti kažnjen. Istina je, ima mnogo stvari, radi kojih su me osudili, a koje sam počinio, i još mnogo veći broj dogagjaja u mom životu, za koje me uopće nikad nijesu ni okrivljavali. I kao što sam kazao u ovom pismu: bogovi su čudni te nas kazne isto tako za ono, što je dobro i čovječno u nama kao i

za ono, što je rgjavo i izopačeno, i ja se moram pomiriti sa činjenicom, da se čovjek podjednako kažnjava i za dobro i za zlo, što počini. I ja ni malo ne sumnjam, da je pravo, da tako bude. To nam pomaže, ili bi trebalo da nam pomogne, da saznamo oboje, i da ne budemo odviše uobražeeni ni radi jednog ni radi drugog. I ako se ne budem stidio svoje kazne, kao što se nadam, da neću, onda ću moći slobodno hodati, misliti i živjeti.

Mnogi ljudi ponesu u sebi tamnicu, i poslije oslobogjenja, sakrivaju je, kao neku tajnu sramotu, u svom srcu i najposlije kao bijedne otrovane životinje uvuku u kakvu jazbinu, da u njoj uginu. Žalosno je, što im ništa drugo ne preostaje a nepravedno je, užasno nepravedno, što ih društvo sili, da tako čine. Društvo uzima sebi pravo, da dosugjuje individui užasne kazne, ali ono upada i u pogriješku površnosti i vara se u shvatanju djela, koje je učinilo. Kad čovjek izdrži kaznu, ostavlja ga društvo samom sebi, ostavlja ga dakle baš u onom trenutku, kad bi trebalo najvišu svoju dužnost prema njemu da preduzme. Ono se upravo stidi vlastitih svojih djela i izbjegava kažnjene, kao što ljudi izbjegavaju kreditore, kojima ne mogu dug da plate, ili nekog kome su nanijeli nedoknadivu i opaku štetu. Ja sa svoje strane ovako mislim: ako ja shvatim, što sam patio i društvo bi trebalo, da shvati, šta mi je učinilo i onda neće biti ogorčenja i mržnje ni na kojoj strani.

Ja znam naravno, da će se u jednom pogledu stvari razvijati teže po mene nego za ostale; i po prirodi same stvari mora tako da bude. Jadni kradljivci i vucibatine, što su ovde sa mnom zatvoreni, u mnogom su pogledu srećniji od mene. Malen je put i uzak, u suvoj varošici ili u polju, što je vidio njihov grijeh, i ako se odmaknu tek koliko ptica da poleti od sutona do svanuća naći će ljude, koji i ne slute šta su oni počinili. A za mene se svijet zgrčio u pedalj prostora i kudgod se okrenem, moje je ime u stijeni urezano. Jer ja nijesam došao iz

mraka u puno svjetlo, da budem opće poznati zločinac, nego sam došao iz vječne slave u vrstu vječnoga srama; i kadgod mi se čini, da sam dokazao, ako to u opće treba dokazivati, da je od slave do srama samo jedan korak, a možda i manje.

U ostalom ima svoju dobru stranu ta okolnost, što me ljudi poznaju gdje god se pojavim i što vode računa o mom životu, pa bilo to i samo o budalaštinama u njemu. To će me prisiliti, da još jedared dokažem svoju umjetnost, i to što prije. Pogje li mi za rukom, da stvorim još samo jedno umjetničko djelo, onda sam oduzeo pakosti otrov, oteo sam kukavštini ruganje i iz korjena sam iščupao jezik, što mi se ruga.

I ako je život, kao što jest, problem za mene, to sam i ja problem pred životom. Ljudi moraju nekim načinom odrediti svoje stanovište prema meni a iz toga slijedi, da moraju razmišljati i suditi ne samo o meni nego i o sebi. I pri tom ne mislim samo na pojedine ličnosti. Sada bih se najradije družio sa umjetnicima i s onima, koji su patili; s onima dakle, koji znaju, šta je ljepota, i s onima, koji znaju šta je bol. Niko drugi me sada ne zanima; niti inače šta tražim od života. Razbiram jedino o svom unutarnjem raspoloženju prema životu kao cjelini. I rekao bih, da u interesu svog usavršenja, i zato što sam tako nesavršen, treba prije svega da naučim, da se ne stidim svoje kazne i svog poniženja.

Zatim moram da naučim, kako da budem srećan. Nekad sam sreću instiktivno poznavao, ili sam bar mislio, da je poznam. Onda je u mom srcu bilo proljeće. Temperamenat mi bijaše srodan radosti života. No život sam prepunio nasladama kao što drugi ljudi toče vino u čašu do vrha. Sada se približavam životu sa posve drugog stanovišta, i često mi je neobično teško, da sreću i samo zamislim. Sjećam se iz prvog vremena svog bavljenja u Oxfordu, kad sam čitao Paterovu Re-

naissance[1]), — knjigu, koja je ogromno uticala na moj život, i doznao sam, kako je Dante duboko u paklu razmjestio one, koji su svojevoljno živjeli u tuzi. Pošao sam u gjačku biblioteku, našao mjesto u Božanskoj Komediji, gdje u pustoj močvari leže oni »koji su bili namrgogjeni na svjetlosti zraka«; i sada vječito ponavljaju:

Tristi fummo
Nell' aer dolce che dal sol s'allegra[2])

i tu sam saznao, da crkva osugjuje accidia.[3]) Ali mi se čitava ideja činila fantastičnom, kao neka vrsta grijeha, izmišljena megju sveštenicima, koji o pravom životu ništa ne znaju. Niti sam razumio, kako je mogao onaj isti Dante, koji tvrdi, da »bol nas s Bogom ponovno veže«,[4]) tako okrutno suditi ljudima, što su plivali u raskoši melanholije, ako je takovih uopće i bilo. Nijesam tada ni slutio, da će jednoga dana isto to postati najveće iskušenje i u mom životu.

Dokle sam bio u tamnici u Wandsworth-u želio sam da umrem. Umrijeti, bila mi je jedina želja. I kad sam poslije dvomjesečnog bavljenja u bolnici ovamo premješten, i kad mi se tjelesno zdravlje srazmjerno popravilo, bjesnio sam u gnjevu. Odlučio sam, da sam sebi oduzmem život onog dana, kad izagjem iz tamnice. Ali ovo je zlo raspoloženje poslije nekog vremena prošlo i ja sam uvrtio sebi u glavu, da živim, ali da se ogrnem u sjetu i sumornost kao kakav kralj u purpur: da

---

1) »Studies in the Hristory of the Renaissance« od Waltera Patera (1873.).

2) Tužni smo bili
Na blagom zraku, što se u suncu razigrao.
(Inferno VII., 121. str.)

3) t. j. one, koji sami sebi žele propast.

4) »Del buou dolor ch'a Dio ne rimarita
(Purgatorio XXIII, 81.)

se više nikad ne nasmijem, da svaku kuću, u koju stupim, promijenim u kuću žalosti, da polagano i sav utučen tugom hodam sa svojim prijateljima, da ih naučim, da je melanholija prava tajna života, da u njihovu radost ulijem žuči tugje patnje, da ih mučim bolom. Sada sasvim drukčije mislim.

Priznajem, da bih bio nezahvalan i neuljudan, kad bih se mrgodio i primoravao i svoje prijatelje, da se još većma namrgode, kako bi mi mogli izraziti svoje simpatije, ili kad bi ih pozivao, da u tišini dogju na gorko zelje i posmrtnu daću. Moram naučiti, da budem veseo i srećan. U dva maha, kad mi je bilo dozvoljeno, da primim ovdje moje prijatelje, trudio sam se, da budem što ljubazniji, kako bi im bar donekle vratio uslugu, koju mi čine, dolazeći čak iz Londona ovamo. Znam, da je to slaba blagodarnost, ali je njima — o tom sam uvjeren, — najmilija. Prošle subote bio sam sa Robbie-om čitav čas i s njim razgovarao te probao da po mogućnosti što jasnije izrazim iskrenu radost, koju sam osjećao pri našem sastanku. A da su nazori i misli, koje ja za sebe u tišini udešavam i pravi i dobri, dokazuje mi činjenica, što sada prvi put, od kada sam u tamnici, osjećam pravu želju, da živim.

Velik posao čeka na mene i bila bi to strahovita tragedija, kad bi me smrt snašla prije nego što barem jedan mali dio od toga izvršim. Vidim, kako se umjetnost i život otkrivaju u novim fazama, a u njima se otkrivaju nove forme za usavršavanje. Osjećam čežnju za životom, da bih mogao ispitati sve što za mene znači nov svijet. Hoćeš li, da saznaš, kakav je to novi svijet? Sigurno ćeš i sam pogoditi. To je svijet, u kome živim. Bol, dakle i sve one, čemu nas bol uči, to je moj novi svijet.

Prije, živio sam radi uživanja. Izbjegavao sam patnju i bol ma koje vrste. Oboje sam mrzio. Riješio sam bio, da ću ih koliko je god moguće ignorisati, da ću u

neku ruku postupati s njima kao pojavama nesavršenosti. Oni ne spadahu u plan moga života i ne bijaše mjesta za njih u mojoj filozofiji. Moja mati, poznavajući život potpuno, često je izgovarala Goethe-ove stihove, zapisane Carlyle-ovom rukom u knjizi, koju je od njega godinama ranije dobila, i koji, — koliko se sjećam, glase ovako:

Wer nie sein Brot mit Tränen ass,
Wer nie die kummervollen Nächte
Auf seinem Bette weinend sass,
Der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte.[1])

Plemenita kraljica pruska[2]), s kojom je Napoleon tako brutalno postupao, često je govorila ove stihove u svom poniženju i progonstvu. I moja mati, u nevoljama svoga kasnijeg života, često je navodila ove stihove. Ja sam naprotiv odbijao, da usvojim duboku istinu, koja se u njima skriva, pa je nijesam mogao razumjeti. Sjećam se još vrlo dobro, kako sam tada govorio svojoj materi, da ja ne želim, da jedem svoj hljeb u suzama, niti da plačući provodim noći i dočekujem još žalosniju zoru. Nijesam ni slutio, što mi je sudbina odredila: da ću čitavu jednu godinu dana svog života skoro samo tim ispuniti. Ali takav mi je udes; i posljednjih mjeseci sam poslije strahovite borbe sa sobom samim shvatio jedan dio nauke, koju napaćeno srce u sebi krije. Svećenici i ljudi, koji upotrebljuju fraze bez mudrosti i smisla, govore, da je patnja »tajna«. U istini, ona je otkrivenje. Čovjek otkriva stvari, koje prije toga nije razumio, i približuje se cjelini istorije s novog stanovišta. I što smo

---

[1]) Tko nije u suzama jeo hljeb; tko nije plačući i sjedeći na krevetu provodio u brigama noći, taj vas ne pozna, nebeske sile.

[2]) Lujza, žena pruskog kralja Friedricha Wilchelma III.

na polju umjetnosti samo nejasno i po nagonu slutili, to saznajemo u opsegu mišljenja i osjećanja jasnom maštom i apsolutnom snagom pojmova.

Jasno mi je sada, da je bol najplemenitija emocija, za koju čovjek ima sposobnosti i da je ujedno izvor i probni kamen cijele velike umjetnosti. Umjetnik uvijek traži oblik življenja, gdje su tijelo i duša nerazdjeljivo jedno, gdje je spoljašnost izraz u unutrašnjosti; i gdje se otkriva oblik. Takvih oblika ekstencije ima nekoliko: jedan model jeste mladost i sve vještine, koje su zaposlene, da je prikažu; drugi je primjer umjetnost modernih pejsaža, u suptilnosti i finim utiscima; u sugestiji o duši spoljašnjih predmeta uvijenih u nebo i vazduh, u maglu i sliku varoši, u nekoj razdražljivoj harmoniji raspoloženja, tonova i boja, — u čemu dobijamo slikarski ostvareno ono što su Grci savršenom plastikom ostvarivali. U muzici je sva sadržina u izrazu i neda se iz njega izdvojiti; zato je ona komplikovan primjer, a cvijet i dijete su prosti primjeri za ono što sam tvrdio; ali bol je najviši tip, u životu i umjetnosti.

Za veseljem i smijehom može se sakrivati temperamenat, brutalan surov i okorio; ali iza bola je samo bol. Patnja kao i veselje ne nosi nikada masku. Istina u umjetnosti nije veza bitne ideje i slučajne eksistencije, nije sličnost izmegju predmeta i sjenke, ili slike u ogledalu i predmeta; nije kao odjek iza šupljih stijena niti kao srebreni talas u dolini, što pokazuje mjesecu mjesec i Narcissa Narcissu. Istina je u umjetnosti sjedinjenje predmeta sa samim sobom; unutrašnjost u spoljašnjosti; utjelovljena duša; tijelo oživljeno duhom. Stoga se nijedna istina ne može sravniti sa patnjom. Kadkada mi se čini, da je patnja jedina istina na svijetu. Sve druge stvari jesu iluzija oka ili gladi, da zaslijepi jedno ili zasiti drugo. Svijetovi su postali iz bolovo i djeca i zvijezde ragjaju se sa bolovima.

Da, još više: u patnji leži jaka i neobična stvarnost. Rekao sam o sebi, da sam bio predstavnik umjetnosti i kulture moga doba. Nema bijednika u ovom domu bijede, nema nijednog druga-robijaša, koji nije bio predstavnik tajne života. Jer patnja je života u patnji, i ona je sakrivena u svemu i svačemu. Čim počnemo, da živimo, slasti su nam tako slatke a gorčine tako gorke, da ukupne naše žudnje okrećemo za uživanjem i nije nam dosta »mjesec ili dva hraniti se medom«, nego bismo htjeli, da cijelog vijeka o medu živimo; a megjutim kroz cijelo to vrijeme ne znamo, da ubijamo zapravo dušu glagju.

Sjećam se, da sam jedared govorio o tom sa jednom od najkrasnijih ličnosti, koje sam ikada poznavao: sa jednom ženom[1]), koja me je i prije i poslije tragedije moga uhapšenja predusretala sa živahnim saučešćem i plemenitom dobrotom, što ne umijem opisati. Ona mi je, ma da o tom i ne zna, više nego itko na cijelom svijetu, pomogla, da ponesem teret svojih nevolja, a sve to samo uslijed činjenice, što je bila ono, što jest: — donekle ideal a donekle moć od uticaja; shvatanje onoga, što čovjek može postati, kao i stvarna pomoć u namjeri, da to postane; duša, koja okolicu blagim zrakom ispunjava, i pred kojom je svaka apstrakcija tako prosta i prirodna, kao svjetlo sunca ili more; njoj je jednaka ljepota i stradanje, jer je jedna svrha pred njima. Sjećam se jasno cijeloga našeg razgovora i da sam tom prilikom kazao, da je bijeda jedne tijesne ulice londonske dovoljan dokaz, da Bog ne voli čovjeka, i da svaki bol — ma to bio bol djeteta, što negdje u bašti plače zbog prestupa, koji možda i nije učinilo, — da i taj bol nagrgjuje lice stvorenoj vaseljeni. Nijesam imao pravo. I ona mi

[1]) Wilde misli ovim na Miss Adelu Schuster, poznatu pod imenom »Wimbledonska dama«. Ona je Wilde-u prilikom njegove nesreće poklonila 1000 funti Sterlinga.

to reče, no ja nijesam mogao vjerovati. Živio sam u krugu pojmova, koji dovode do takova vjerovanja. Ali sada uvigjam, da se silne one patnje, kojima je svijet ispunjen, jedino i samo ljubavlju mogu protumačiti. Ne mogu ni da zamislim drugo tumačenje, šta više, uvjeren sam, da drugo ne postoji. I ako je svijet postao iz bolova, sagradila ga je ruka ljubavi; jer je samo tako duša čovjekova, zbog kojega je svijet stvoren, mogla dostići potpuni oblik svoje savršenosti. Veselje je za lijepo tijelo a stradanje za lijepu dušu.

I odviše ima oholosti u mojim riječima, da sam o ovome uvjeren. Daleko se odavde, kao čisto zrno bisera, vidi Božja varoš. Ona je tako čudesna i izgleda, da bi kakovo dijete jednog ljetnog dana moglo donde otići. I dijete bi to moglo ali ja i oni što su kao ja, ne bismo mogli to učiniti. Dogagja se, da čovjek ponešto za jedan trenutak i postigne ali to opet iščezne i nestane ga u drugim časovima, što olovnim korakom prolaze. Teško je to »održati se na visinama, na koje smo se svojom dušom uspeli«. Naše misli blude po vječnosti, no ipak krećemo se lagano u vremenu. A kako nam lijeno vrijeme prolazi, dok smo u tamnici, o tome nije potrebno da više govorim; ni o tome, a ni o dosadi i očajanju, što se čudnom istrajnošću uvlače u tamničku ćeliju i u ćeliju našeg srca, i za čiji dolazak čistimo i spremamo kuću kao za nemila gosta, strogog gospodara ili roba, čiji smo robovi po slučaju i vlastitom izboru.

Moji prijatelji teško bi se odlučili, da u to povjeruju, a ipak, tako je to: oni, ljudi slobodni, ljudi u dokolici i udobnosti, lakše navikavaju na skrušenost nego ja, što počinjem dan perući na koljenima svoju tamničku ćeliju. Jer život u tamnici sa vječitim odricanjima i ograničenjem othranjuje buntovnike. A najstrašnije pri tom nije to, što će se nečije srce slomiti, nego što srce postaje tvrdo kao kamen. Često nas obuzima osjećaj, da se i ne može drukčije živiti od dana do dana nego s

gvozdenim čelom, i sa podrugljivo razvučenim ustima. A buntovnicima neće Bog udijeliti blagodati — poslužio sam se sa izrazom, koji crkva toliko voli i rekao bih s pravom voli — jer u životu, kao i u umjetnosti buntovničko držanje zatvara kanale duševne i priječi pristup zraka nebeskog. Za to ću, ako već mora biti, ovdje da naučim tu nauku i biću veseo, što koračam po pravom putu i što upravljam pogled prema »svijetloj i lijepoj kapiji«, pa makar se često zavalio u blato, makar se često izgubio u magli.

Taj Novi Život, koji samo Danteu za ljubav zovem tim imenom, nije naravno nimalo nov, nego je prosto razvijanjem i evolucijom nastavak moga prijašnjeg života. Sjećam se, kad sam u Oxfordu jedno jutro prije moje promocije[1]) tumarao sa jednim svojim prijateljem po uskim stazama Magdalen-College, a naokolo su lepršale ptice, da sam mu govorio, kako želim da okusim voća sa svakog drveta u bašti života i da ću sa tom težnjom u duši i ući u svijet. I zaista sam tako ušao u svijet i tako sam živio u njemu. Jedina mi je pogrješka bila, što sam se ograničio na drveta na sunčanoj strani bašte i izbjegavao sam drugu stranu, gdje bijaše hlad i mrak. Griješenje, sramota, siromaštvo, bol, očajanje, patnja, i suze riječi, što se u bolu otkidaju sa usta, kajanje, što nam život posipa trnjem, savjest, koja osugjuje, poniženje sebe za kaznu, bijeda, što se pepelom posipa po glavi, duševna muka, što se oblači u pokajničku haljinu i sama sebi miješa žuč u čašu: — svega sam se strašio. I baš za to, što sam odlučio, da nijedno toga strašio. I baš za to, što sam odlučio, da nijedno od toga ne poznam, bio sam prisiljen, da ih sve redom okušam ,da se njima hranim i da jedno vrijeme ništa drugo i ne okusim.

[1]) Wilde je promovisan u Oxfordu 28. novembra 1878. U prethodnom semestru polučila mu je njegova pjesma »Ravenna« nagradu.

Ne žalim nijedan trenutak, što sam provodio život u veselju. Potpuno sam uživao, kao što i treba, kad se hoće. Nije bilo uživanja, koje nisam oprobao. Bacao sam u čašu vina biser moje duše; hodao sam cvjetnom stazom po zvucima flaute, živio sam na medu. No bilo bi zlo, da sam taj život nastavio, jer je bio to jednostran život. Morao sam poći dalje. I druga polovina bašte čuvala je tajne za mene. Naravno, sve jeto u mojim umjetničkim djelima predskazano i nagoviješteno. Imade o tom tragova u »Sretnom princu« nešto i u «Mladom kralju«, osobito ondje, gdje vladika govori djećaku, koji kleči: »Zar nije on, što je stvorio bijedu, mudriji od tebe?« — i ako su mi te riječi, kad sam ih pisao, izgledale jedva boljim od običnih riječi. Veliki dio toga krije se u onom glasu, koji opominje, što se kao purpurni konac provlači kroz zlatni brokat »Doriana Gray-a«. U »Kritici kao umjetnosti« svijetli to u raznim bojama; a u »Čovječijoj duši« stoji to napisano riječima, koje je i suviše lako pročitati. Ima ga u jednom od refrena, čiji se motiv stalno vraća u »Salomi« te naliči muzičkoj kompoziciji a zvuči kao balada; a isto tako ovaploćeno je to u pjesmi u prozi o čovjeku, koji je bronzanu sliku »radosti, što živi jedan trenutak« trebao da prelije u sliku »bola, što vječno traje«. Nije ni moglo biti drukčije. U svakom smo trenutku svog života ono što ćemo tek biti, kao i ono, što smo već bili. Umjetnost je simbol, jer je i čovjek simbol.

Ako se možemo dotle podići, to je najviše shvatanje umjetničkog života. Jer umjetnički je život prosto razvijanje sebe. Skrušenost je kod umjetnika u tom, da bezuslovno usvoji sva iskustva, baš kao što je ljubav kod umjetnika prosto njegov smisao za ljepotu, koji otkriva ljudima tijelo i dušu njezinu. U »Mariju Epikurejcu«,[1]) pokušava Pater, da dovede u skladnost umjet-

[1]) »Marius the Epicurean«, filozofski roman Waltera Patera, 1885.

nički i religijozni život u dubokom, nevinom i uzvišenom smislu te riječi. Ali Marije je nešto više od posmatrača; — on je doista idealni posmatrač, kome je dato, »da razmatra pojave života u vlastitom osjećanju«, što Wordsworth označuje kao glavnu svrhu pjesnikovu; ipak je Marije samo posmatrač a moguće i odviše zanešen ljepotom klupa u hramu, da i ne opaža, da je to hram bola, po kome klizi njegov pogled. — Čini mi se, da je mnogo intimnija i mnogo neposrednija veza izmegju istinitog života Hristova i istinitog života jednog umjetnika i osobto se radujem pomišljajući, da sam davno prije nego što se bol upleo u moje dane i privezao me za svoj točak napisao u »Čovječijoj duši«: tko hoće da živi Hristovim životom, mora da bude potpuno i apsolutno on sam; a naveo sam kao primjere ne samo pastira na ledini i robijaša u svojoj ćeliji nego i slikara, kome je svijet fantastična ludorija i pjesnika, kojemu je svijet pjesma. Sjećam se, da sam kazao jednom prilikom André Gide-u[2]), kad smo sjedili u jednoj kafani u Parisu, da me metafizika vrlo malo zanima a moral ni najmanje; no megjutim, da se svaka izreka Platonova i Hristova može neposredno prenijeti na polje umjetnosti i da može ondje naći potpuno svoje opredjeljenje. I u toj sveopćenitosti leži dubok i nov smisao.

U Hristu možemo naći tijesnu vezu ličnosti i savršenstva, što čini ne samo bitnu razliku megju klasičnom i romantičkom umjetnošću i označuje Hrista kao pravog prethodnika romantičkog pokreta u životu, nego je i osnova Hristove prirode, kao i priroda umjetnikova, jaka i vatrena fantazija. On je kroz čitavo područje čovječanskih odnošaja protkao onu simpatiju fantazije,

[1]) Andre Gide, franceski stilista i popularni književnik. Poznat po svom romanu »L' Immoraliste« i drami »Le roi Candaule«. Bio je veliki prijatelj Wilde-ov te mu je i posvetio nekoliko članaka o njihovom drugovanju u Parizu u listu »L' Ermitage« (1902).

koja je jedina tajna stvaranja u umjetnosti. On je razumijevao bolest na gubavom, mrak slijepih očiju, goropadnu bijedu onih, što žive, da uživaju i čudnovato siromaštvo bogataša. U mojoj nesreći pisao mi je netko: »Kad niste na svom pjedestalu, niste ni zanimljivi«. Kako daleko bijaše taj pisac od onog, što Matthew Arnold[1]) zove »Tajnom Isusovom«! Obojica bi ga naučili i sve, što se dešava nekom, dešava se i svakom, i ako želiš kakav napis, koji bi čitao zorom i večerom, u zabavi i muci, onda napiši po zidovima tvoje kuće: »Sve, što se dešava nekom, dešava se i svakom« i ta slova neka budu zlatna od sunca a srebrena od mjeseca.

Hristos doista spada megju pjesnike. Čitava njegova predstava o čovječanstvu ponikla je iz fantazije i samo se njom dade protumačiti. Što je panteistima bio Bog to je Hristu bio čovjek. On je prvi razdijeljene rase smatrao kao jedinstvo. Prije njega bilo je bogova i ljudi, i kako je on tajanstvenom simpatijom osjećao, da je oboje u njemu ovaploćeno, to se on po volji naziva čas Sinom Božjim a čas opet Sinom Čovječijim. Više, nego itko u istoriji budi on u nama vjeru u čudesa. Ja i sada vdim nešto skoro nevjerovatno u ideji mladoga Galilejca, koji hoće na svojim ramenima da ponese teret cijeloga svijeta: sve, što je dosad počinjeno i pretrpljeno i sve, što će se još počiniti i pretrpiti: grijehe Neronove, Cesara Borgia, Alexandra VI. i onoga, koji bijaše car Rima i sveštenik cunca; stradanja onih, čiji je broj legion i koji stanuju po grobovima, potlačenih naroda, djece po fabrikama, kradljivaca, robijaša odbačenih, onih, što su nijemi u svom robovanju i čije šutanje samo Bog čuje. I ne samo, da je o tom mislio, nego

[1]) Matthew Arnold (1822—1888.) znameniti engleski pjesnik, napisao je u svom djelu »Literature and Dogma (1873) zanimljiv odjeljak o »Tajni Isusovoj«. Proslavio se i prevodom Homera na engleski.

je to i izvršio, tako da svi koji i danas dogju u dodir sa njegovom ličnošću, ma se i ne klanjali pred njegovim oltarom i ne klečali pred njegovim svećenikom, ipak osjećaju, da se rugoba njihovih grijeha skida i da se ljepota njihova bola njima otkriva.

Rekao sam: Hristos dolazi u red pjesnika. I to je istina. Shelley i Sophokles njegova su braća, Ali i cio život njegov jeste prekrasna pjesma. Potražimo li »Užas i milosrgje«, ne možemo u čitavom ciklusu skaski u grčkim tragedijama naći, što bi se s tim moglo izmjeriti. Potpuna čistota protagonista podiže pojavu njegova života na onu visinu romantične umjetnosti, odakle su stradanja thebanske kuće i Pelopova potomstva već zbog užasa u njima, isključena; i dokazuje nam, kako se Aristotel u svojoj raspravi o drami prevario u tvrdnji, da se ne može podnijeti prizor čovjeka, koji nedužan strada. Ni Aeschylus ni Dante, strogi majstori u nježnim osjećajima, ni Shakespeare, najčovječanskiji megju svima velikim umjetnicima, ni ukupne keltske gatke i legende, u kojima je draž svijeta uvijena u maglu suza, a čovječji život isporegjuju sa životom cvijeta, nemaju u sebi čega, što bi uzvišenošću tragičnog efekta ili jedinstvenošću bilo ravno ili se makar približilo posljednjem aktu Hristova stradanja. Skromna večer sa učenicima od kojih ga je već jedan prodao za novac; osjećaj straha u tihoj, mjesečinom osvjetljenoj bašti — lažni prijatelj pristupa mu, da ga poljupcem izda: prijatelj koji još nije izgubio vjeru u njega i u koga se Hristos uzdao kao u stijenu na kojoj će sagraditi utočište čovjeku, odriče ga se, kad je pijetao oglasio svitanje zore — njegova potpuna usamljenost, njegova pokornost i izmirenje sa svačim; uz to još poznate scene, kad prvosveštenje ortodoksije u gnjevu razdire svoju haljinu a činovnik gragjanskog suda ište vode u taštoj želji, da spere sa sebe mrlju nevine krvi, koja ga načini najkrvavijom figurom u istoriji; akt uvjenčavanja trnovim vijencem — jedan od najdivnijih dogagjaja sviju vremena — raspeće Nevinog pred materom i učenikom, koga je volio, — vojnici, što bacaju u igri kocku oko njegovih haljina; užasna smrt, kojom je svijetu dao vječni simbol, konačno, njegova sahrana u grobnicu bogatog čovjeka, pomazivanje njegova tijela sa dragocjenim uljem i mirisima i uvijanje u egipatsko platno, kao da je bio kraljevski sin —: ako sve to posmotrimo sa umjetničkog gledišta, moramo biti blagodarni, što nam najuzvišenija služba u crkvi prikazuje tu tragediju bez prolivanja krvi; mistično predstavljanje stradanja Gospodnjeg u dijalogu, odijelom i gestima; i treba da nam vazda bude izvorom pobožnosti i da nas okrijepi misao, da se grčki kor, izgubljen inače za umjetnost, zadržao u odgovorima vjernih, kad sveštenik služi službu Božiju.

Ali ma koliko, da su ljepota i bol u životu Isusa Hrista i po značenju i po izrazu jedno isto, u cjelini je život njegov ipak jedna idila; ma da se svršava sa razderanom zavjesom u hramu, s mrakom, u koji se zemlja uvila, i s kamenom, koji je navaljen na vrata njegove grobnice. Sjećamo ga se uvijek kao mladog ženika u krugu svojih učenika, kao što na jednom mjestu sam sebe i opisuje; kao pastira, što sa svojim ovcama tumara kroz dolinu, tražeći zelene livade i svježe izvore; kao pjevača, što hoće pjesmom da sagradi zidove Božjeg grada ili kao čovjeka, čijoj je ljubavi cijeli svijet bio malen. Njegova čudesa čine mi se ljupkim kao dolazak proljeća a isto i prirodnim. Ja ne nalazim ni malo poteškoće, da povjerujem, da je i samo njegovo prisustvo umirivalo namučene duše, i da su ljudi dodirom njegove odjeće zaboravljali na svoje bolove; da povjerujem, da su ljudi, kad je on koračao pokraj njih cestom života, i jasno raspoznavali tajne života, koje dotle i ne poznavahu, i da se opet drugima, što su dotle slušali samo glas veselja, prvi put učinio glas ljubavi »muzikalan kao Apolonova lira«; ili, da su ružne strasti bježale, kad

je on dolazio, i da su ljudi, čiji ukočeni i pusti život bijaše samo jedan oblik umiranja, vaskrsnuli iz grobova, kad ih je on dozivao; da povjerujem, da je gomila naroda, slušajući njegove propovijedi na gori, zaboravljala glad i žegju i sve brige ovoga svijeta, i da je njegovim prijateljima, koji su ga slušali sjedeći s njim za stolom, i najrgjavija hrana slatko prijala, voda da je imala ukus izvrsnog vina i da se cijela kuća ispunila ugodnim mirisom izmirne.

U Renanovom djelu »Život Isusov« stoji na jednom mjestu: Hristovo najveće djelo bilo je u tome, što su ga poslije njegove smrti isto tako voljeli, kao i za njegova života. I zaista, ako je njegovo mjesto megju pjesnicima, on je vogja sviju onih, koji vole. On je pronašao, da je ljubav prva tajna u svijetu, koju su mudraci tražili i da se samo ljubavlju može približiti srcu gubavih i podnožju prestola Gospodnjeg.

Prije svega; Hristos je najuzvišeniji individualist. Skrušenost je kao umjetničko usvajanje svih iskustava, samo jedna forma otkrivenja. Ono, što Hristos uvijek traži, to je čovječija duša. On je naziva »Carstvom Božjim« — i nalazi je u svakom. On je sravnjuje sa najneznatnijim stvarima: sa sitnim sjemenom, sa pregršću kvasca, sa zrnom bisera. I to sa razlogom, jer čovjek tek onda usavršava svoju dušu, kad se oslobodi svih strasti, kulturnih navika i svih spoljašnjih blaga, — bila ona dobra ili zla.

Upornom mojom voljom i još više buntovničkim duhom moga bića prkosio sam svemu na svijetu, dok mi nije ništa, baš ništa preostalo osim moga Cyrila[1]).

[1]) Oscar Wilde oženio se 29. Maja 1884. sa Constance Mary Lloyd. Imali su dva sina: Cyrila i Viviana. Constance Wilde posjetila je muža prvi put 21. Septembra 1895. u tamnici u Wandsworthu a kasnije, kad je bio premješten u Reading, donijela mu je vijest o smrti njegove majke (vidi str. 7). To je bio njihov posljednji sastanak. Kad je Wilde izašao iz tamnice, boravila mu je žena u Genovi te je i ondje u Aprilu 1898. i umrla.

Izgubio sam ime, položaj, sreću, slobodu, imetak. Postao sam robijaš i siromah. No još mi je ostao dragi imetak: moji sinovi, dok mi odjedared zakon nije oteo i njih. To bijaše tako strahovit udar, da nijesam znao, šta da činim; bacio sam se na koljena, pognuo glavu, plakao i govorio: »Tijelo dječije je kao i Gospodnje, a ja nijesam dostojan nijednog«. I kao da sam se toga časa spasio. Uvidio sam tada, da mi ništa drugo ne preostaje, nego da se izmirim sa svačim. I od tada — ma kolike to nevjerovatno izgledalo — bio sam srećniji. Našao sam naime svoju dušu u skrajnjoj njenoj suštini. Ja sam svojoj duši na razne načine bio neprijatelj a uvjerio sam se, da me je očekivala kao moj prijatelj. Kad čovjek stupi u doticaj sa dušom, postane krotak kao dijete, a takvi bismo po Hristovim riječima i trebali da budemo.

Žalosno je, kako malo ljudi znaju za svoju dušu prije svoje smrti. Emerson kaže: »Ništa nije tako rijetko, kao djelo čovjeka iz njega samog«. I to je cijela istina. Mnogi su ljudi u stvari drugi: misli su im tugja mišljenja, život im je majmunisanje, strasti su im citati. Hristos ne samo da je bio najveći individualist nego je bio i prvi individualist u istoriji. Ljudi su pokušavali, da ga prikažu kao običnog filantropa sa obilježjem groznih filantropa devetnajstog vijeka ili su ga, kao altruista, uvrstili megju nenaučene i sentimentalne sanjalice. Ali u samoj stvari on nije bio ni jedno ni drugo. Doduše, imao je on milosti i za siromahe i utamničene, za poniženе i bijedne; ali još je mnogo više milosti imao za bogataše, za utjelovljene hedoniste[1]) ,za one, koji gube slobodu i postaju robovima mrtvih stvari, za one, koji

[1]) Sokratov učenik Aristip osnovao je školu hedonista. Oni su postavili kao najveći cilj u životu tjelesno uživanje, a kome leži sva sreća čovjekova.

nose mekano odijelo i žive po kraljevskim dvorovima. U bogatstvu i uživanju vidio je veću tragediju nego u siromaštvu u tuzi. A što se tiče altruizma, — da li je itko znao bolje od njega, da o nama ne odlučuje volja nego opredjeljenje i da ne možemo brati grožgje sa trna, ni smokve sa čkalja?

Nije bila njegova nauka: da živjeti za druge može biti odregjena i samosvjesna svrha čovjekova. Nije to bila podloga njegova učenja. I kada kaže: »Opraštajte i vašim neprijateljima«, ne kaže to radi njih, nego radi nas, i zato, što je ljubav ljepša od mržnje. Kad kaže onom bogatom mladiću: »Prodaj sve što imaš i podaj siromasima«, ne misli toliko na bijedno stanje siromaha koliko na dušu mladićevu, na milu dušu, koju je bogatstvo pokvarilo. On sudi o životu kao i umjetnik, koji znade, da po strogom zakonu usavršavanja samog sebe pjesnik mora da pjeva, skulptor da lije svoje misli u bronzu, a slikar mora u svijetu da traži ogledalo svoga raspoloženja, isto tako bezuslovno, kao što glog mora u proljeće, da cvjeta, usjev u jesen da sazri u zlatnožuti rod, a mjesec da se u svom odregjenom kretanju mijenja od uštapa do srpa, od srpa do uštapa.

I ako Hristos nije govorio ljudima: »Živite za druge«, ipak je naglašavao, da nema razlike izmegju tugjeg života i vlastitog života. I tim je dao čovjeku prostranu i titansku individualnost. Od njegove pojave istorija je svake individue istorija svijeta ili može to, da bude. Naravno, kultura je ojačala individualnost čovjekovu. Umjetnost nam je unijela u dušu mirijade raspoloženja. Tko ima umjetničkog temperamenta taj čas ide sa Dante-om u progonstvo i kuša, kako je gorak hljeb i kako je strmenit put u tugjini; čas biva zanešen mirnoćom Goethe-ovom a čas mu padne na um, kako je Bandelaire uzviknuo Bogu:

»O Seigneur, donnez moi la force et le courage
De contempler mon corps et mon coeur sans dégout«.[1])

Iz Shakespeare-ovih soneta crpi on — moguće i sebi na štetu — tajnu njegove ljubavi, i upija je u sebe; na moderni život gleda drugim očima, jer je slušao jedan od Chopin-ovih Nocturna, doticao se grčke umjetnosti ili čitao priču o strasti mrtvog čovjeka, koji je umro zbog mrtve žene, čije kose bijahu kao fine niti od zlata a usta kao jabuka od granata. Ali osjećanje umjetničkog temperamenta ravna se po zakonu neophodnosti prema onom što se ispoljava u izrazu. Da li u riječima ili bojama, u tonovima ili mramoru, u karakterističnoj maski Eshilove drame ili u izbušenoj fruli od trske sicilijanskog pastira — svejedno, no čovjek i njegova misija u životu moraju imati izraza.

Umjetniku je izraz jedina forma, u kojoj je uopšte kadar da shvati život. Što je nijemo, to je za njega kao mrtvo. Kod Hrista nije tako. Sa prostranom i čudnom svojom fantazijom, koja čovjeka upravo strahom i poštovanjem ispunjava, izabrao je on sebi cijeli svijet neiskazanog Tvorca, svijet bola bez glasa za kraljevinu i podigao je u njemu svoj glas. A ljude, o kojima sam govorio, koji su pod pritiskom nijemi i čije »šutanje samo Bog čuje« izabrao je sebi za braću. Trudio se, da postane oko slijepcu, uho gluhome, a bolni krik na usnama onih, kojima su jezik zavezali. Želio je, da postane truba, kroz koju će do neba zapomagati mirijade onih, koji nijesu nikad smjeli da govore. Sa umjetničkom prirodom čovjeka, kome su patnja i bol nužne forme, da može ostvariti svoj pojam o ljepoti, osjećao je, da ideja sve dotle nema vrijednosti, dok se ne ovaploti i ne

---

[1]) O Gospode, udijeli mi snagu i hrabrost,
Da se ne zgadim posmatrajuću moje tijelo i moje srce.
Posljednji stihovi iz pjesme »Un Voyage a Cythere« franceskog pjesnika Charlesa Baudelaire-a (1821—1867).

ostvari i zato je i od sebe načinio sliku čovjeka-patnika i tako potaknuo i ovladao umjetnošću, više nego ma koji grčki bog.

Jer grčki bogovi sa bijelim, crvenim, lijepim i elastičnim udovima svojim ipak ne bijahu ono, što izgleda da jesu. Povijeno čelo Apolonovo bijaše slično sunčanom kolutu nad brežuljkom u sutonu, a noge njegove bijahu kao jutarnja krila; ali on je sam okrutno postupao sa Marsyasom i poubijao je svu Niobinu djecu. U čeličnim očima Atheninim nije odsijevala milost za Arachnu; raskošna uzvišenost i pauni Herini bijahu jedina prava otmenost oko nje; a sam je otac svihu bogova i suviše volio kćeri ljudske. Dvije najvažnije figure iz grčke mythologije jesu: za religiju Demetra, boginja Zemlje a ne Olympa; a za umjetnost Dionys, sin jedne smrtne žene, kojoj je trenutak njegova rogjenja bio trenutak njezine smrti.

Ali je iz najniže i najiskrenije sfere života ponikla veličanstvenija figura nego mati Prozerpinina i sin Semelin. Iz radionice drvodjelje u Nazaretu javila se beskrajno uzvišena ličnost, kome nijedan mythos ni legenda ne može ravna naći, ličnost, koja je čudnim načinom bila odregjena, da bolje nego itko na Kithäronu ili Enni otkrije svijetu tajanstveno značenje vina i ljepotu poljskih ljiljana.

On je slutio, da riječi Isaijine:[1]) »On bijaše ponajviše prezren i odbačen, bijaše u patnji i bolesti. On bijaše tako prezren, da smo sakrili naša lica ispred njega« — predskazivahu njega samog i to se proročanstvo na njemu i ispunilo. Ali se nemojmo plašiti ovakovog izraza. Svako umjetničko djelo jeste izvršenje kakvog proročanstva; jer je svako umjetničko djelo obraćanje ideje u sliku. Svako čovječije biće trebalo bi da bude izvršenje kakvog proročanstva, jer bi i svako čovječije biće trebalo da bude ostvarenje ideala bilo pred licem Bož-

[1]) Izaija 53, 3.

jim bilo ljudskim. Hristos je našao tip i tačno ga odredio, a san jednog vergilijanskog pjesnika u Jerusalimu ili Babylonu dugim tokom vijekova ostvario se u onom, čiji je dolazak svijet iščekivao. »Njegov lik bijaše ružniji od drugih ljudi njegovo lice ružnije od lica sinova ljudskih« — tako je Isaija obilježio karakteristične crte novog ideala; i kad je umjetnost razumjela smisao tih riječi, presadila je svoje cvijeće u sadašnjosti te je istina kao nikad prije potjerala u njoj pupolјke. A zar se ne sadrži istina u umjetnosti, kao što sam kazao, u tom, da »spoljašnjost bude izraz unutrašnjosti; da duh oživljuje materiju i tijelo, da se forma ispoljava?«

Izgleda mi, da je najteži gubitak u istoriji, što se pravi Hristos renaissance-a, koji je stvorio katedralu u Chartres-u[1]), ciklus legendi o kralju Arthuru[2]), život svetoga Franje Asiskog[3]), umjetnost Giotto-vu[4]) i Danteovu Božansku Komediju nije mogao razviti na svojoj stazi, nego je prekinut i poremećen žalosnim klasičnim renaissance-om, koji nam dade Petrarku, Raphaelove freske, Paladinsku arhitekturu[4]) katedralu sv. Pa-

[1]) Katedrala u Chartres-u jeste jedna od najvećih i najljepših crkvi u Francesko[j]. Sagragjena je početkom XIII. vijeka u gotskom stilu.

[2]) Arthur, mitološki kralj britanski, predvodio je Kelte u borbi sa Anglosaksima. O njemu se splele legende u romanskim i germanskim zemljama, te su našle izraza u operama Riharda Wagnera i pjesmama engleskog pjesnika Alfreda Tennysona.

[3]) Franjo Asiski (Giovanni Bernardone 1182—1226.) utemeljio je red Franjevaca. Njegov život prikazao je slikar Giotto (krajem 13. vijeka) u slikama, kojima je ukrašena crkva u Assisi.

[4]) Andrea Palladeo, znameniti graditelj iz 16. vijeka u Vicenci. Sazidao je crkvu San Giorgio u Veneciji.

vla[2]), Pope-ovu[3]) poeziju i sve što je načinjeno s polja i po mrtvim propisima a nije poteklo iznutra, iz duha, koji oživljava. Ali gdje je god romantičnog pravca u umjetnosti, tamo je nekako i u nekom obliku i Hristos ili duša njegova. Hristos je u Romeu i Juliji, u Zimskoj Bajci, u provencalskoj poeziji, u Starom Mornaru[4]) u Gospogji bez Milosti[5]) u Chattertonovoj Baladi o Milosrgju[6]).

Hristu treba da zahvalimo za mnoge odlične ljude. Jadnici Viktora Hugo-a, Baudelaire-ovo Cvijeće Bola, onaj ton milostivog osjećanja u ruskim romanima, Verlaine i njegove pjesme, bojadisano staklo, tapete i radovi iz Quattrocento po Burne-Jonesu i Morrisu[7]), sve to pripada njemu baš kao i Giottov zvonik[8]) Lancelot i Guinevere, Tannhäuser, romantički mramorni radovi Michelangela, kojima su izražene patnje, gotski styl, i ljubav prema djeci i cvijeću. U klasičnoj umjetnosti do duše malo je mjesta ostavljeno djeci i cvijeću; jedva toliko, da mogu porasti i poigrati se. Ali za to od dvanaestog vijeka pa do naših dana često se javljaju u različnim oblicima i u različna vremena — ćudljivi i svojevoljni, kao što djeca i cvijeće umiju da budu.

---

[2]) Katedrala sv. Pavla u Londonu, impozantna gragjevina; ima ogromnu kupolu sa staklenim krovom. U crkvi se nalazi bogata zbirka slika i arheoloških dragocjenih predmeta.

[3]) Alexander Pope (1688—1744.) predstavnik klasičnog pravca u engleskom pjesništvu. Odlikovao se satiričnim i poučnim pjesmama, koje su neobično oduševile Byrona.

[4]) »The Rime of the Ancient Mariner« od Coleridge-a 1797.

[5]) La Belle Dame sans Merci« od Johna Keats-a 1821.

[6]) An excelente Balade of Charitie« napisao Thomas Chattertou (177).

[7]) Dva znamenita engleska slikara u 19. vijeku, istakla se osobito u dekorativnoj slikarskoj umjetnosti.

[8]) Zvonik pored katedrale u Fiorenci, koji je zidan po njegovim crtežima.

U proljeće se vazda svakom učinilo, kao da je cvijeće sakriveno i da se samo zato promalja na sunce, da se odrasli ljudi nebi umorili tražeći ga pa nebi možda i dalje tražili. I zar nije dječiji život kao i aprilski dan kad ima i kiše i sunca za narcis.

Fantastična priroda Hristova načinila je od njega živo središte romantizma. Neobične pojave u dramama i baladama izmišljene su maštom drugih ljudi ali Isus iz Nazaretha stvorio je samog sebe iz svoje mašte. Proročki glas Isaijin i dolazak Hristov samo su toliko u vezi, koliko i slavujeva pjesma sa izlaskom mjeseca — ne više, a valjada ni manje ne. On je i porekao i potvrdio proročanstvo. On je naizmjenice ispunjavao i rušio očekivanja. »U svakoj ljepoti«, kaže Bacon, »razmjer je malo čudnovat«, a Hristos kaže o onima, što se od duha ragjaju, što su dakle dinamične sile, da su kao vjetar, koji duva, gdje mu se svidi a ti ne znaš, odakle dolazi i kuda odlazi«. Zato on i zadobija umjetnike. U njemu su svi šareni elementi života: zagonetka, novina, pathos, sugestija, ekstaza, ljubav. Njemu je dobro došla naša vjera u čudnovatost i on izaziva u nama raspoloženje, kojim jedino njega možemo, da razumijemo. —

Radujem se, kad pomislim, da nije samo on »sav od fantazije« nego i da je cijeli svijet takav. Napisao sam u »Dorianu Gray-u«, da se svi veliki grijesi na svijetu dogagjaju u mozgu. Ali u mozgu se dogagja i sve drugo. Mi znamo, da očima ne gledamo i ušima ne slušamo. Oko i uho su tek zgodni ili nezgodni prolazi za prenašanje čulnih utiska. U mozgu se mak crveni, ruža miriše a ševina pjesma ori.

Od skora proučavam sa velikim trudom četiri prozne pjesme o Hristu. O Božiću pošlo mi je za rukom, da nabavim grčki original Novog Zavjeta i od tada svako jutro, kad počistim ćeliju i oribam posugje, pročitam na dohvat po desetak stihova iz evangjelja. Nema boljeg načina, da čovjek započne dnevni posao. I

svaki bi trebao da to čini, i onaj što nemiran i nesregjen život provodi. Neprestano ponavljanje evangjelskih izreka i u vrijeme i u nevrijeme, pokvarilo nam je svježinu, naivnost i skromnu romantičnu draž u njima. Čitaju nam ih odviše često i odviše rgjavo a svako ponavljanje ubija um. I kad poslije svega toga dobijemo grčki tekst u ruke, tako nam je, kao kad bismo iz kakve tijesne i mračne kuće ušli u baštu, gdje ljiljani cvjetaju.

Vrlo je vjerovatno, i tome se dvostruko radujem, da su nam vlastiti izrazi Hristovi, ipsissima verba, sačuvani, kojima se on složio. Od uvijek se držalo, da je Hristos govorio aramejski[1]), pa i sam je Renan tako mislio. Ali kasnije se doznalo, da su galilejski seljaci, baš kao i danas irski seljaci, dva jezika upotrebljavali, i da je grčki jezik bio saobraćajni jezik po svoj Palestini kao i na cijelom istoku. Nijesam se nikad mogao složiti sa mišlju, da upoznavamo nauku Hristovu iz prevedenog prevoda. I sa uživanjem razmišljam sada, da bi ga Charmides[2]) mogao slušati, Sokrat se prepirati s njim a Platon ga razumijevati; da je u istinu govorio: »Ja sam pastir dobri«[3]), i kad je svoje misli o ljiljanima u polju, koji niti se muče niti predu, ovako izražavao: »Pogledajte ljiljane u polju, kako rastu; ne muče se niti predu«.[4]); i kad je izustio posljednju riječ svoju: »Moj život je dokončan, moj život je ispunjen, dovršen«, stoji u evangjelju sv. Jovana: »Svršilo se«[5]) — i ništa više.

Čitajući evangjelja, — naročito evangjelje po Jovanu, ako se iza toga ne krije kakav gnostičar iz starog

---

[1]) Aramejski je bio zajednički jezik semitskih naroda na sjevero-istoku Palestine.

[2]) Charmides, bogati Atenjanin, član oligarhijske partije, poginuo sa svojim stricem Kritijom na Kephisu. Platon je nazvao po njemu jedan svoj dijalog.

[3]) Jov. 10, 11.

[4]) Mat. 6, 28.

[5]) Jov. 19, 30.

doba, — dolazim do uvjerenja, da je fantazija osnova svemu duhovnom i materijalnom životu, da je u Hrista fantazija prosto oblik ljubavi u potpunom smislu riječi.

Prije jedno šest nedjelja dozvolio mi je liječnik, da mogu jesti bijeli hljeb mjesto tvrdog i crnog robijaškog hljeba. To je jedna poslastica. A teško je povjerovati, da suhi hljeb može kao poslastica prijati. I taj bijeli hljeb mi je tako sladak, da poslije jela pojedem sve mrve, što zaostanu na tanjiru od cina ili propadaju po grubom ubrusu, kojim zastiremo sto, da ga ne uprljamo; ali ja to ne radim zato što sam gladan, nego što mi je stalo, da od onog što mi dadu ništa ne propane. A tako bi trebalo i o ljubavi misliti.

Kao i sve ličnosti, što imaju sposobnosti da zanesu, tako je i Hristos imao dara, ne samo da lijepo govori nego i da na druge utiče, da oni njemu lijepo odgovaraju. Osobito mi se dopada priča, što nam je pripovijeda sv. Marko o ženi Grkinji, čiju je vjeru Isus kušao, govoreći joj, da joj ne može dati hljeba djece Izrailjeve, a ona mu na to odgovorila: »Mala štenad ispod stola jedu mrvice, što djeca pobacaju«[1]). Većina ljudi živi zbog ljubavi i poštovanja. A trebalo bi u ljubavi i poštovanju da živimo. Ako nas tko sa ljubavlju predusretne, treba da priznamo, da je nijesmo dostojni. Jer nitko nije dostojan ljubavi. Činjenica, da Bog ljubi ljude, dokazuje nam, da u božanskom naregjenju vječnih blaga stoji zapisano, da se vječna ljubav daje onima, koji su ljubavi vječno nedostojni. Ili ako je ta istina u tom obliku suviše gorka, recimo ovako: svaki čovjek vrijedan je ljubavi osim onog, koji misli, da je zaslužuje. Ljubav je tajna, koju na koljenima treba primati i »Domine, non sum dignus«[2]) treba da je na usnama i u srcima onih, kojima se daje.

---

[1]) Mark. 7, 25.

[2]) Gospode, nijesam dostojan.

Ako ikad budem opet pisao, mislim, stvarao umjetničko djelo, biće samo dvije teme, o kojima i kroz koje hoću da izrazim misli; jedna je: »Hristos kao prethodnik romantizma u životu« a druga: »život umjetnika i umjetnost života«. Ono je prvo zaista divna zamisao, jer ja vidim u Hristu ne samo bitnosti najvišeg romantičnog tipa, nego i sve slučajnosti, pa čak i jogunstva romantičnog temperamenta. On je prvi učio ljude, da žive kao cvijeće i uveo je u upotrebu taj izraz. U djeci vidio je uzor, kome bi svi ljudi trebali da teže. Djecu je stavljao za primjer odraslima, što sam u ostalom i sam uvijek smatrao kao korist od njih, ako savršenosti u opće treba da budu od koristi. Dante opisuje dušu čovječiju, da dolazi iz ruku Božijih »plačući i smijući se kao dijete«, a i Hristos je vjerovao da svačija duša treba da bude »guisa di fanciulla che piangendo e ridendo pargoleggia«[1]) Hristos je znao da je život pun promjena, pokretljiv i nestalan i da zbijamo život, kad ga ukočimo silom u kakav oblik. On je uvigjao, da ljudi ne treba da ozbiljno razmišljaju o dnevnim materijalnim interesima; biti nepraktičan jeste uzvišen pojam; da su lakomisleni ljudi daleko od toga da budu posljednji ljudi i da čovjek ne treba mnogo, da razmišlja o toku života. Ptice se ne brinu o tom, pa zašto ljudi baš da se brinu? Veličanstveno je to, kad on kaže: »Ne brinite se za sutra! Zar nije duša nešto više od tijela? i tijelo više od haljine?« Grk bi samo ovo posljednje kazao, jer je sasvim po grčkom ukusu. Ali tek Hristos mogao je obadvije rečenice izreći i tako nam savršeno predstaviti život čovječiji.

Njegov je moral apsolutna ljubav, a takav i treba da je moral. Da Hristos nikad ništa drugo nije rekao nego: »Grijesi njeni se opraštaju, jer je mnogo voljela«, bila bi ta izreka vrijedna, da za nju smrt pretrpi. Njegova

[1]) Po načinu mlade djevojčice, kroz smijeh i plač dječiji.

pravda je pojetična pravda a takva i treba da bude pravda. Prosjak za to ulazi u carstvo nebesko, što je bio nesrećan i jači razlog od toga nitko ne može izmisliti. Ljudi, što rade jedan čas u vinogradu po večernjem hladu, isto su tako nagragjeni kao i oni, koji su se mučili čitav dan na sunčanoj pripeci. Pa i zašto da ne? Po svoj prilici nijedan od njih nije zaslužio nagradu. Ali možda ima razlike megju njima. Hristos nije volio tupe, ukočene i mehanične sisteme, koji s ljudima postupaju kao sa predmetima i svima jednakom mjerom mjere. Za njega nije bilo zakona, bilo je samo izuzetaka, jer po zakonu ne može ovaj ili ovo biti kao onaj ili ono.

On je u osnovnom tonu romantične umjetnosti vidio pravi temelj prirodnog života i drugi temelj nije mogao da nagje. I kad su mu doveli ženu, uhvaćenu u grijehu i pokazali mu presudu, pisanu u zakonu te ga pitali, šta da rade, on je šarao prstom po zemlji, kao da ih ne čuje, i kad ga najzad saletješe pitanjima, on naposljetku podignu oči i progovori: »Onaj megju vama, koji je bez grijeha, neka prvi baci kamen na nju.«[1]) Imao je zašto da živi, za ovakovu riječ.

Kao i sve pjesničke prirode, ljubio je on prost svijet. On je znao, da u duši neznalice ima uvijek mjesta za velike ideje. Ali zatucane ljude nije volio osobito one, koji su od nauke oglupavili, koji su prepuni misli, od kojih nijednu ne shvataju; — to je jedan specijalno otmeni tip, koji je već i Hristos zapazio kao tip, koji ima ključ znanja ali ne smije sam da ga upotrijebi, a ne da drugom, da se njim posluži i ako bi se možda tim ključem mogla otvoriti vrata na carstvu nebeskom.

Najviše je ratovao protiv filistara. Ovaj rat mora svaki sin svjetlosti da ratuje. Filistarstvo bijaše u ono doba duh vremena i duh države. Nepristupačni idejama, puni ukočenog dostojanstva, dosadne vjerske pretjera-

[1]) Jov. 8, 7.

nosti, obožavanja dnevnih kumira, zaneseni uspjesima, zauzeti grubom i materijalnom stranom života, smiješni u precjenjivanju sebe i svoje važnosti — jerusalimski Judeji iz Hristovih dana bijahu slika i prilika britanskih filistara iz naših dana. Hristos se potsmjehivao »okrečenim grobovima« dostojanstva i utvrdio je taj izraz za vječna vremena. Uspjeh u svijetu je potpuno prezirao i nije nikada držao do njega. Bogatstvo je smatrao teretom u životu. Nije htio ni da čuje za život, koji se žrtvuje kakvom filozofskom ili moralnom sistemu. On je isticao, da su forme i običaji zbog čovjeka a ne čovjek zbog njih. Smatrao je svetkovanje subote nepotrebnim. Od srca i ogorčeno je prezirao hladno čovjekoljublje, spoljašnji sjaj javnog dobročinstva, i nesnosni formalizam, koji se srednjoj klasi toliko dopada. Kod nas je ortodoksija samo jedno zgodno i glupo odobravanje — da i amin; a u filistarskim rukama bijaše strašna tiranija, koja parališe. Hristos je to raščistio; pokazao je, da se samo duhom može vladati. Bila mu je radost, da im dokaže, kako nemaju ni pojma o zakonima i proročanskim knjigama, koje neprestano čitaju. Predbacivao im je, što svaki pojedini dan po svojoj ukočenoj šabloni propisanih dužnosti hoće da dijele, kao što desetkuju novac, nasuprot tome isticao je veliku važnost života čovječijeg za pojedine trenutke.

Hristos je mnoge ljude spasao od grijeha tek radi jednog lijepog momenta u njihovom životu. Marija Magdalina, vidjevši Hrista, razbija dragocjeni alabasterski sud, što joj je dao jedan od njezinih sedam ljubavnika i prosipa mirisavo ulje po umornim i prašnim nogama njegovim; i zbog tog jednog momenta u svom životu sjedi ona vječno sa Rutom i Beatricom u pletenicama bijelih kao snijeg ruža u raju. Hristos nam blago opominjući, govori, da svaki čas našeg života treba da je lijep, da duša uvijek treba, da je spremna za dolazak ženikov i uvijek da prisluškuje glas ljubavnikov, a fili-

starstvo je ona strana čovječije prirode, koju fantazija nije osvijetlila. Hristos smatra sve blage uticaje u životu kao vrste svjetlosti; fantazija sama jeste svjetlo svijeta. Svijet je iz nje postao a ipak ne zna za nju. Jer je fantazija tek izraz ljubavi ljubav i sposobnost za nju razlikuju ljudska bića jedno od drugoga.

Hristos je najromantičniji u stvarnom smislu, kad sa griješnicima ima posla. Svijet je od uvijek volio svece, jer su u njima gledali najveće približenje savršenstvu Božijem. Hristos je pak, nekim božanskim instiktom u sebi, volio griješnike kao najveće približenje savršenstvu čovjekovu. Njegova naročita svrha ne bijaše ni da ljude čini boljima, niti da olakšava patnje. Nije mu stalo do toga, da obraća zanimljive kradljivce u dosadne poštenjake. On bi slabo podupirao Društvo za pomoć sužnjima, otpuštenim iz tamnice, i druge moderne pokrete te vrste. Načiniti od carinara fariseja ne bi mu izgledalo junačko djelo. Ali pronaći u grijehu i patnji ljepotu, svetinju i stepene za usavršavanje, to je svemu svijetu do sada nerazumljivi način Hristova posmatranja.

To se čini vrlo opasnim. Naravno — jer sve su velike ideje opasne. Ali nema sumnje, da je to bila Hristova vjera. A da je istinita ta vjera, ni ja ne sumnjam.

Griješnik naravno treba da se pokaje. A zašto? Prosto zbog toga, jer će samo tako biti kadar da pojmi šta je učinio. Trenutak kajanja je trenutak osvećenja; i još više od toga: to je sredstvo, da čovjek izmijeni svoju prošlost. Grci nijesu u to vjerovali. U svojim aforizmima često tvrde: »Ni bogovi ne mogu izmijeniti prošlost«. A Hristos je pokazao, da i najobičniji griješnik može to učiniti, i da upravo samo to može učiniti. I da su Hristu to pitanje postavili, on bi — o tom sam siguran — kazao: »Kad je bludni sin pao na koljena i zaplakao, toga časa su svi njegovi grijesi postali svete i svijetle tačke njegova života: i harčenje blaga sa bludnicama i čuvanje svinja i želja, da se nahrani ljuskama, koje su one jele.

Većina ljudi teško će pojmiti ovu ideju i često bih rekao, da je nužno proći kroz tamnicu, pa da je čovjek potpuno razumije. Ako je tako, onda je vrijedno dopasti tamnice.

Ima nešto jedinstveno u Hristu. Doduše kao što ima sumraka, što obmanjuje, prije večeri, i sunčanih zimskih dana što mame oprezni šafranov cvijet, da zlato svoje prije vremena upropasti, a bezumna ptica mami svog druga, da se ugnjezdi na goloj grani, isto je tako bilo Hrišćana prije Hrista. I to bi nam sasvim dobro došlo. Nažalost od tada ih nije više bilo. Samo jedan izuzetak: sv. Franjo Asiski. Ali Bog mu je pri rogjenju darovao pjesničku dušu, a on je sam u mističnoj ženidbi rane svoje mladosti izabrao sebi siromaštvo za nevjestu; i tako je sa pjesničkom dušom i s prosjačkim tijelom lako pogodio put savršenstvu. On je razumio Hrista i postao je njemu sličan. Ne treba, da nas pouči Liber Conformitatum[1]), da je život sv. Franje pravi Imitatio Christi[2]) i da je njegov život pjesma, pored koje je knjiga s tim naslovom samo obična proza.

I zaista, označujući jednim izrazom privlačnost Hristove prirode, treba da kažemo: Hristos je kao kakvo umjetničko djelo. On nas u samoj stvari ničemu ne uči, ali dolazeći s njim u dodir, čovjek postaje nešto. A svakom je to bez razlike opredijeljeno. Svaki čovjek bar jedared u svom životu ide sa Hristom u Emaus.

Što se tiče druge teme: Umjetnikov život i umjetnost života« sigurno će ti biti čudno, što sam je baš ja izabrao. Ljudi pokazuju prstom na tamnicu u Readingu i kažu: »Eto, kuda umjetnički život vodi čovjeka«. Da, taj život može još i na gore mjesto odvesti. Površni ljudi, kojima je život oštroumna špekulacija, zavisna od brižljivih računa i sredstava, znaju, kuda su pošli pa tamo i idu. Oni se, na primjer, krenu sa idealnom željom, da postanu crkveni poslužitelji i gdjegod ih smjestio, oni uspjevaju, da to postanu. Tko hoće da postane nešto osim sebe i da bude član parlamenta, napredan trgovac, ugledan advokat, sudac, ili nešto slično dosadno, sigurno će postati, što želi da postane. U tome leži njegova kazna. Jer tko je god htio masku, taj ju je i dobio.

Ali sasvim je drukčije sa dinamičnim silama u životu, ili bolje reći sa onima, u kojma se nalaze te dinamične sile. Ljudi, koji se trude, da u životu sami sebe ostvare, nikada ne znaju i ne mogu znati, kuda idu. U izvjesnom smislu riječi korisno je, kao što zahtijeva grčko proročanstvo, da sami sebe upoznamo;[1]) to je prvi uspjeh saznanja. Ali je saznanje, da se duša čovječija ne da ispitati, posljednji uspjeh mudrosti. Mi smo sami krajnja misterija. Kad stavimo sunce na vagu, izmjerimo mjesečevo kretanje i istražimo na karti sedam nebesa, zvijezdu po zvijezdu, onda nam još uvijek ostaje čovjek sam. Tko može proračunati put svoje vlastite duše? Kad je sin pošao, da traži očeve magarice, nije znao, da Božji čovjek čeka na njega, da ga pomaže za kralja i da je njegova duša već bila duša jednoga kralja.

Nadam se, da ću poživjeti još i da ću stvoriti takovo djelo, koje će na koncu mojih dana opravdati moje riječi: Eto vidite, to je mjesto, kuda umjetnički život vodi čovjeka. Dva najsavršenija života s kojima sam se u životu sreo jesu Verlaine[2]) i knez Krapotkin[3]). Obo-

---

[1]) Franjevački redovnik Bartolomeo degli Albizzi iz Pise napisao je 1399. god Liber Conformitatum, gdje nabraja 40 sličnih osobina megju Franjom Asiskim i Hristom.

[2]) Napisao Thomas a Kempis (1380—1471.).

[1]) Poznaj sam sebe, natpis na ulazu u Apolonov hram u Delphima.

[1]) Paul Verlaine (1844—1896.) poznati franceski pjesnik, osugjen je na više godina tamnice, jer je nožem teško ranio svoga prijatelja, pjesnika Arthura Rimbauda.

[3]) Knez Petar Kropatkin (rogj. 1842.), uhapšen je 1872. kao opasni agitator megju ruskim radnicima. Uspjelo me je,

jica su godinama čamili u tamnici: Verlaine je jedini hrišćanski pjesnik poslije Dantea, a drugi ima dušu onog lijepog, bijelog Hrista, koji kao da dolazi iz Rusije. Usprkos silnim nevoljama, što iz spoljašnjeg svijeta provaljivahu u moj život, srodio sam se za posljednjih sedam-osam mjeseci s novim jednim duhom, koji oživljava u ovoj tamnici i stvari i koji mi je olakšao teret, da nemam za to riječi ni izraza. Prve godine u zatvoru ništa drugo nijesam radio, nego lomio prste i u nemoći i očajanju govorio: »Kakav svršetak, kakav užasan svršetak!«, a sada savlagjujem mučenje samog sebe i pokušavam da kažem, i kadgod ozbiljno i iskreno kažem: »Kakav početak, kakav divan početak!« I to nije nemoguće i može sasvim tako i da se dogodi. I ako se desi, mnogo ću dugovati toj novoj ličnosti[1]), koja je izmijenila život svakom čovjeku na ovom mjestu. Stvari po sebi malo znače — budimo bar jedanput zahvalni filozofiji, koja nas ovom uči; — ne mislim tim propise, jer oni su isto što i gvozdeni zakoni, nego mislim na duh, koji u njima živi.

Mislim, da možeš pojmiti, što ću ti saopćiti: da su me pustili iz tamnice prošloga maja mjeseca, ostavio bih ovo mjesto s odvratnm uspomenama na njega i na sve činovnike u njemu, i bio bih pun gorčine i mržnje, koja bi mi život trovala. Morao sam ostati još godinu dana u tamnici ali se u njoj čovječno postupalo s nama, i zato

---

da pobjegne u Ženevu, gdje je 1879. izdavao anarhistični list »La Revolte«. Prognan iz Švicarske zaputi se u Francesku, no u Lyonu zapade u tamnicu kao član internacionalnog radničkog Saveza. Pomilovan je 1886. i od tada je boravio stalno u Engleskoj.

[1]) Ta nova ličnost jest Major Nelson. On je u Juniju 1896. došao na mjesto bivšeg, okrutnog direktora tamnice, Isacsona, te je zaveo blage mjere u postupanju sa robijašima. Wilde-u je dozvoljno, da može po volji čitati i pisati, i osim toga postupali su s njim ljubaznije.

ću se, kad izagjem odavde, uvijek sjećati ljubaznosti, kojom su me svi predusretali; i na dan moga oslobogjenja mnogima ću od srca blagodariti i moliti ih, da i oni mene ne zaborave.

Način postupanja sa osugjenicima apsolutno je i skroz rgjav. Ja ću sve učiniti, da ga kasnije izmjenim. Bar ću pokušati, jer se duhom humanosti, duhom ljubavi i duhom onoga Hrista, što nije po crkvama, svako zlo na svijetu može ispraviti, ili bar toliko popraviti, da se ljudsko srce i suviše ne ogorči.

Ja znam, da na mene s onu stranu tamnice čeka mnoga neugodnost, počevši od »brata vjetra i sestre vode«, kao što kaže sv. Franjo Asiski — pa sve do izlaza i zalaženja sunca po velikim varošima. Kad bih htio, da pobilježim, šta mi je sve još ostalo, ne znam gdje bih se trebao zaustaviti: jer doista, Bog je stvorio svijet i za mene kao i za ostale. Možda ću izaći iz zatvora drukčiji, nego što sam prije bio. Ne treba ni da ti spomenem, da o moralnim reformama kao i o religijskim reformama imam sasvim sitno i bljutavo mišljenje. Prostačka je podmuklost, kad neko odredi sebi kao zadaću, da postane boljim čovjekom; ali, da čovjek postaje dublji, to je privilegija sviju ljudi, koji su patili. Držim o sebi, da sam i ja takav postao.

Kad bi poslije moga oslobogjenja jedan od mojih prijatelja priredio svečanost, pa mene ne bi pozvao, ja baš ni malo ne bih mario za to. Umijem ja biti potpuno srećan i sam za sebe. I tko bi mogao ne biti srećan kad ima cvijeća, knjiga, mjesec i slobodu. A najzad, svečanosti i nisu više za mene; ja sam ih odviše često prigegjivao, i sada mi nijesu više u volji. Taj život je — rekao bih, na moju sreću — prošao za mene. Ali kad bi poslije moga oslobogjenja jedan od mojih prijatelja dopao bijede, pa mi ne bi dozvolio, da je podijelim s njime, to bi me duboko u srcu zaboljelo. Kad bi mi on u ža-

losti zatvorio vrata svoje kuće ispred mene, ja bih se neprestano vraćao i molio ga, da mi otstupi dio svoga bola i da me pusti, da ponesem što i jest za mene da nosim. Kad bi me odbio kao nedostojna i nesposobna, da s njim plačem, to bi me peklo kao najgroznije poniženje i najstrašnija nemilost i sramota. Ali to se ne može dogoditi. Ja imam pravo, da učestvujem u tuzi; jer ko ima sposobnosti, da gleda svjetske draži i da razumije svjetski bol, da donekle shvati čudnovatost obojih, taj je u posrednom dodiru s božanstvenim stvarima i približio se tajni Božjoj više nego iko na svijetu.

Možda će u mojoj umjetnosti, jednako kao u mom životu, zabrujati jedan još dublji ton, ton potpunijeg jedinstva stradanja i jačeg impulsa. Pravi cilj moderne umjetnosti nije ekstenzivnost nego intenzivnost. U umjetnosti se više ne bavimo tipovima, već imamo posla sa izuzecima. Ja svoje patnje ne mogu prikazati ni u jednom njihovom izvornom obliku. Jer umjetnost tek ondje počinje, gdje imitacija prestaje, a moje djelo se na svaki način mora odlikovati estetičnom vrijednošću: bogatstvom riječi, zvučnijom melodijom, čudnim efektima i jednostavnim arhitektonskom strukturom.

Kad je Marsyas rastrgan, — della vagina delle membre sue[1]), da upotrebim ovu užasnu Tacitovsku frazu u Dantea — pjesme Marsyasove umuknuše za navijek, rekoše Grci. Apolon je pobijedio, pastirsku frulu nadvladala je lira. Ali se Grci možda ipak prevariše, jer ja često čujem Marsyasov krik u modernoj umjetnosti: u Baudelaire-a je gorak, u Lamartina[2]) je sladak i tužan, u Verlaine-a je mističan. Skriven je u zvucima Chopinove muzike, i u stalnom nezadovoljstvu Burne-

---

[1]) »Na megji njegovih udova« (Dante: Paradiso I. 21.).
[2]) Alphonse de Lamartine (1790.—1869.) omiljeli pjesnik u otmenom francuskom društvu u doba restauracije.

Jones-ovih žena. Pa i u Calliclesovoj[1]) pjesmi kod Matthewa Arnolda, gdje nam pjeva o »triumfu slatke i milozvučne lire«, i o »slavnoj njenoj pobjedi« u snažnim tonovima te čisto lirske ljepote; i u strahom prigušenim polutonovima sumnje i mučenja, što se provlače kroz veliki dio Arnoldovih stihova, ma da se ugledao na Goethea i Wordswortha; i u tužaljki za »thyrsis-om»[2]), i u pjesmi o »Ciganskom gjaku«[3]), svuda se pjesnik dohvatio pastirske frule i njenim zvucima izvijao u stihovima svoje osjećaje. Bilo kako mu drago s frigijskim faunom, ja sigurno neću umuknuti. Izraz mi je tako potreban, kao lišće i cvijet onim golim granama, što izviruju nad tamničkim zidinama i nemirno se povijaju na vjetru. Izmegju moje umjetnosti i svijeta pukao je sada široki jaz ali izmegju moje umjetnosti i mene nema ga. Ja se bar uzdam, da ga nema.

Sudbine su naše različite. Tebi je pala u dio: sloboda, radost, zadovoljstvo, ugodnost, a moj udes bijaše javna poruga, dugi zatvor, nevolja, bankrot, sramota, a ja svega toga nijesam dostojan — bar za sada ni najmanje. Sjećam se, da sam u razgovoru često tvrdio, da bi mogao podnijeti pravu tragediju, kad bi mi došla u purpurnom ogrtaču i s maskom otmenog bola; i da se pla-

---

[1]) U dramatičnoj pjesmi Matthewa Arnolda »Empedokles ou Etna« Callicles je mladi pjevač sa harfom. Zadnji stihovi pjesme Calliclesove prikazuju utakmicu Apolona sa frigijskim faunom Marsyasom, u kojoj je Apolon pobijedio i zatim razderao drskog protivnika.
[2]) Bahusovi pratioci i bahantkinje imali su štap sa vinovom lozom obavijen i šišarkom na vrhu, koji se nazivao »thyrsis«. Pod ovim naslovom posvetio je engleski pjesnik Arnold jednu pjesmu svome pokojnom prijatelju Arthuru Hugu-Clughu.
[3]) Elegija o nekom oxfordskom studentu, koji je primoran bijednim životom napustio univerzu i otišao u cigansku družinu.

šim modernog načina, koji tragedije oblači u komedijaško odijelo a najvišim istinama oduzima stil, ozbiljnost i dostojanstvo. Sada je uprav tako u modernoj umjetnosti, i kao da se to slaže sa savremenim životom. Tvrdi se, da su gledaoci prema svakom mučeništvu ravnodušni. Devetnajsti vijek ne čini izuzetak u pravilu.

U mojoj je tragediji bilo sve sramno, prosto, odvratno i bez stila: ta samo naše odijelo nam daje smiješan izgled. Mi smo komedijaši bola. Mi smo clowni slomljenih srdaca. Mi smo naročito odregjeni, da utičemo na raspoloženje za smijeh. 13. novembra 1895 doveden sam ovamo iz Londona. Toga dana morao sam stajati od dva sata do pola tri na peronu stanice Clapham Junction u robijaškom odijelu i lancima na rukama cijelom svijetu na vidiku. Izveli su me iz bolničke sale, a da se ne mogoh prije toga ni jedan časak pripraviti. Od sviju propalih i odbačenih stvorenja ja sam bio najsmiješniji. Kako se koji novi voz približio, gledaoci se množili. I prije nego su doznali, ko sam, ne bijaše njihovim šalama mjere a kad su doznali, smijali su se još više. Pola sata stajao sam ondje na sivoj novembarskoj kiši, okružen sa svih strana svjetinom, koja mi se rugaše.

Čitavu godinu dana poslije ovog dogagjaja plakao sam svaki dan u onaj isti čas i onoliko isto vremena. Ipak to nije tako tragično, kao što ti se možda čini. Onima, koji leže u tamnici, suze su dio svakidašnjeg iskustva. I ako jedan dan u tamnici progje bez plača, srce naše je toga dana bilo tvrdo a ne srećno.

A sada počinjem više nego sebe da sažaljevam one ljude, što su se smijali. Naravno, kad su me ugledali, nisam bio na postolju (pjedestalu) nego sam bio izložen ruglu. Ali samo čovjek bez mašte vodi račun o ljudima na postolju. Postolje može biti nestvarno, a ruglo užasna stvarnost. Trebalo bi bolje, da razumiju bol. Rekao sam

već: iza bola krije se vazda bol, ali bi još mudrije bilo reći: iza bola krije se vazda duša. A grozno je smijati se namučenoj duši. Tko to čini, život mu je gadan. Po jednostavnoj ekonomiji u svijetu ljudi dobivaju samo ono što su i dali; i kakvo sažaljenje osim prezrenja zaslužuju onda oni, koji svojom fantazijom nisu mogli, da prodru kroz spoljašnjost stvari i nisu nikad osjećali sažaljenja?

Opisujem svoj dolazak u ovu tamnicu samo zbog toga, da se vidi, kako mi je teško bilo, da dobijem šta od moje kazne osim ogorčenja i očajanja. Ali ja sam morao steći i drugih osjećanja; i zaista su mi od vremena na vrijeme dolazili trenuci pokornosti i izmirenja. Cijelo proljeće može se sakriti u jedan jedini pupoljak, a u malo ševino gnijezdo u brazdi može da stane sva radost, što navješćuje ružičasto rumenilo zore. Tako je valjada i sva ljepota u životu, što je za mene još preostala, sadržana u jednom trenutku pokorenja, poniženja i skrušenosti. Ne ostaje mi drugo, nego da koračam dalje putem svoga razvitka, da se izmirim sa sudbinom i da tako postanem dostojan sviju dogagjaja u mom životu.

Ljudi su navikli, da kažu o meni, da sam bio i suviše individualan. Znači, da treba da budem još veći individualist nego što sam bio. Moram da još više crpim sam iz sebe, nego što sam dosada činio,a manje da se obraćam svijetu. U osnovi uzevši, moja propast nije došla od premnogo već od premalo individualizma. Jedini sraman, neoprostiv i za sva vremena preziranja dostojan korak u mom životu učinio sam onda, kad sam pregorio, da tražim od društva pomoć i zaštitu. To bi bila već sa individualističkog stanovišta dosta žalosna činjenica, da na taj način tražim zaštite, ali kakvu izvinu mogu da iznesem, što sam to uopće učinio? Naravno, čim sam pokrenuo društvene sile, okrenule se protiv mene govoreći: Cijelo si vrijeme dosada živio prkoseći

našim zakonima a zar sada od tih zakona išteš zaštitu? Iskusićeš dakle te zakone u punoj mjeri i poznaćeš ono, što si tražio«. Rezultat je moje zatočenje. U toku triju procesa osjetio sam gorku sramnu ironiju moga položaja.

Sigurno je, da se nijedan čovjek nije tako sramno i tako sramnim intrigama srušio kao ja. U »Dorianu Gray-u« zapisano je na jednom mjestu: »Uvijek ćeš se prevariti u izboru svojih prijatelja«. Nijesam ni sanjao, da sam postanem Parija. Zbog toga i prezirem sam sebe.

Nesposobnost i nerazumijevanje umjetnosti još ne znači filistarstvo. Ljupki ljudi, kao što su ribari, pastiri, težaci, seljaci i njima slični ne znaju ništa o umjetnosti a ipak oni su so zemljina. Filistar je onaj, koji održava i potpomaže trome, štetne i slijepe mehaničke društvene sile i koji ne umije, da upozna dinamičku snagu ni u ljudima ni u društvenim pokretima.

Mnogo su mi zamjerali, što sam štetne po život osobe iskupljao oko sebe i što sam u njihovom društvu nalazio zadovoljstva. Ali posmatrajući sa gledišta, kad se s njima druži čovjek kao ja, dakle umjetnik u životu onda oni podstiču u njemu divne misli. Jednako, kao kad bi pošao u vratoloman lov na pantere: opasnost je uvijek pola uživanja. Bio sam kao i krotitelj zmija, koji zviždanjem izmami kobru, te izmili ispod šarenog čaršava ili iz pletene korpe, nadme svoj štit na zapovijed gospodarevu i uspravi se prednjim tijelom lebdeći u zraku kao biljka nad vodenom strujom. Oni su mi bili kao pozlaćene i svjetlucave zmije, čiji otrov ih usavršava. Nijesam slutio, da će na zapovjed tugju i potkupljeni tugjim novcem na mene napasti. Ne stidim se niposto poznanstva s njima, jer bijahu interesantni; stidim se samo odvratnog kruga filistarskog, u koji sam bio uvučen. Ja sam kao umjetnik bio Ariel a volio sam da

se uhvatim u koštac s Kalibanom[1]). Mjesto da pišem živopisne i muzikalne komade, kao »Salomu«, »Florentinsku tragediju« i »La Sainte Courtisane«[2]), sastavljao sam duga advokatska pisma i potražio zaštite u onom, čega sam se uvijek klonio. Clibborn i Atkins[3]) držali su se divno u njihovom podlom ratovanju protiv života. Bilo je i suviše odvažno djelo što sam im ukazao gostoljubivost. Dumas otac, Cellini, Goya, Edgar Allan Poe, Baudelaire postupali bi jednako kao i ja. Odvratno mi je, kad se sjetim beskonačnih mojih posjeta advokatu Humphrey-u:[4]) u neukusno namještenoj sobi, u kojoj ti rasvjeta ubija vid, sjedio sam pred ćelavim gospodinom i nabrajao ozbiljne laži, dok nijesam počeo od dosade stenjati i zijevati. I onda sam bio tačno u sred Filisteje daleko od svega, što je lijepo, svijetlo, divno i smjelo. Borio sam se za poštenje, za moralnu disciplinu u životu i za moral u umjetnosti. Voila ou menent les mauvais chemins.... no dugujem zahvalnost i onima, što su dobrotom kojoj nema mjere, bezgraničnom odanošću, vedrim šalama i darežljivošću olakšali moj crni teret, redovno me posjećivali[5]), pisali mi lijepa pisma i puna dubokog saučešća, starali se o mojim privatnim poslovima, kovali planove za moju budućnost i održali prijateljstvo sa mnom prkoseći klevetama, peckanju, javnom ismijehivanju, šta više i uvredama. Hvala im na svemu. Pa i

[1]) Ariel i Kaliban figure su iz Shakespeare-ova djela »Bura«. Ariel je prijazni vazdušni duh, i bori se sa opakim čudovištem Kalibanom, koji puže po zemlji.

[2]) Dramatični radovi Wilde-ovi, koji su sačuvani u fragmentima.

[3]) Clibborn i Atkins svjedočili su u parnici protiv Wilde-a.

[4]) Wilde-ov branitelj u njegovom procesu radi uvrede poštenja protiv Lorda Queensberry-a.

[5]) Wilde misli ovim naročito Roberta Scherarda, poznatog engleskog žurnalistu.

knjige, što ih ovdje imam, kupio je Robbie svojim novcem; kad odavde izagjem, nabaviće mi odijelo svojim novcem. Ne stidim se, da primim ono, što se daje sa iskrenom ljubavlju nego se tim ponosim. Da pravo, ne mogu zaboraviti koliko su mi učinili moji prijatelji More Adey, Robbie, Robert Sherard, Frank Harris, Arthur Clifton ukazujući mi ljubav, pomoć, saučešće. Ne mogu zaboraviti ni jednog jedincatog čovjeka, koji mi ukazivaše dobrotu za mog robijaškog života, ni čuvara, što mi je dovikivao »Dobro jutro« i »Lahku noć« (i ako mu ne bijaše to dužnost), ni obične policajce, što su me na svoj povjerljivi i jednostavni način tješili, kad sam išao pred stečajno sudište i vraćao se potišten strahovitim brigama, ni onog siromaha kradljivca, što me je poznao, kad smo šetali po dvorištu tamnice u Wandsworthu i prišaptao mi promuklim glasom, koji čovjek steče prisiljen, da preko volje dugo šuti: »Žao mi Vas je; Vama je to teži udarac nego jednom od naše vrste«.

Jedan moj pravi prijatelj, čije je prijateljstvo i desetu godinu preživjelo, posjetio me je nedavno i stao mi govoriti, kako ni jednu riječ ne vjeruje klevetama o meni i uvjeravati me, da sam u njegovim očima potpuno nevin i žrtva sramne zavjere. Ja sam briznuo u plač na njegove riječi i kazao mu, da su mnogi navodi optužbe protiv mene potpuno neistiniti i pakošću, koja razjaruje, meni nametnuti, ali da moj život zaista bijaše prepun izopačenih uživanja i pogubnih strasti; i dokle god se on ne izmiri s tom činjenicom i potpuno je ne shvati, dotle ne možemo biti prijatelji, šta više, dotle meni ni u njegovom društvu nema mjesta. To ga je strašno potreslo, ali smo još i danas prijatelji, i znamo da nam se prijateljstvo ne osniva na obmani, i laži.

Kazao sam ti: neugodno je i mučno govoriti istinu, a lagati na silu još je rgjavije. Prilikom moga posljednjeg procesa sjedio sam na optuženičkoj klupi i slušao Lockwood-ovu[1]) optužbu, koja poražava. Bilo mi je, kao da slušam jednu stavku iz Tacta, ili stih iz Dantea, ili žestoki govor Savonarole[2]) protiv rimskog pape. Riječi su me njegove duboko potresle, i ispunile odvratnošću. A onda mi pade na um: »A šta bi tek bilo, kad bi ja sam sve to potvrdio!« I sinula mi je istina: što neko govori, bez značenja je, jer treba imati na umu i tko govori. Uvjeren sam potpuno, da je čovjek na vrhuncu svom, kad kleči skrušen na koljenima, udara se šakom u grudi i priznaje sve grijehe u svom životu.

Emotivne su sile i po obujmu i po trajanju isto tako ograničene kao i sile tjelesne energije. U malu čašu, čija je sadržina odregjena, možemo usuti samo toliko i ni kaplje više ma se sva rumena burgundska burad presipala i makar muljači i do koljena upadali u slatko grožgje pjeskovitih vinograda španjolskih. Velika je zabluda misliti, da ljudi, koji su prouzrokavali i upriličili velike tragedije i sami dijele odnosne osjećaje tragičnog raspoloženja; a još je veća zabluda iščekivati to od njih. Mučenik u svojoj »košulji od plamena« može ugledati lice Božje, ali onome, što slaže sirovo granje i rastresa cjepanice, da vjetar može kroz njih proći, čitava scena isto je toliko važna, koliko i mesaru, kad kolje vola ili ugljaru u šumi, kad obara drvo ili slomljen cvijet onome, koji kosom obara travu. Teška stradanja su za velike duše a velike dogagjaje opažaju samo oni, koji su na istoj visini s njima. Mislimo doduše, da nam osjećanja dolaze badava. Ali nije tako, jer i najplemenitiji i najradosniji osjećaji imaju svoju cijenu. Neobično je, da baš cijenom postaju plemeniti. Umovanje i osjećanje pro-

[1]) Sir Frank Lockwood bijaše državni tužilac u Wildeovom procesu.

[2]) Girolamo Savonarola (1452—98.) Dominikanac otvoreno je ustao protiv razvratnog života kneževske dinastije Medici u Fiorenci i protiv Rima. Kasnije ga baciše u tamnicu i spališe na lomači kao jeretika.

stih ljudi je bez vrijednosti. Oni uzimaju ideje iz dnevnog mrtvog života kao iz neke knjižnice, gdje se pozajmljuju misli, te ih zamrljane vraćaju koncem svake sedmice; a jednako kušaju, da steku osjećaje na kredit te neće, da podmire račun, kad im se pošalje u kuću. Mi se moramo uzvisiti nad takovim shvatanjem života, jer kada se moramo odužiti za osjećaj, saznajemo tada i pravu njegovu vrijednost i postajemo sa znanjem bolji.

Razmisli, da je sentimentalan čovjek u osnovi cinik. Da, sentimentalnost je cinizam, što se oblači u svečano odijelo. I ma da je cinizam po svojoj intelektualnoj strani zanimljiv, kad odvede čovjeka bez duha iz kluba u bure ostaje samo prosta savršena filozofija i ništa više. Cinizam ima i socijalnu vrijednost; pa i ako su umjetniku svi spoljašnji oblici interesantni, ipak je cinizam po sebi žalosna stvar, jer čovjeku ne može ništa otkriti.

* * *

Ništa nije tako jedinstveno sa gledišta umjetnosti i tako sugestivno sa prefinjenosti posmatranja kao pojave Rosenkranz-a i Güldensterna u Shakespeare-ovom Hamletu. To su Hamletovi školski drugovi i prijatelji. Oni dolaze sa uspomenama na vesele negdašnje zajedničke dane. Oni se na pozornici sastaju sa Hamletom koji se ljulja pod teretom, koji daleko premaša granice njegova temperamenta. Mrtvac je naoružan ustao iz groba i dao mu nalog, koji je u jedan mah i suviše krupan i suviše sitan za njega. Hamlet je sanjalo a mora, da radi. Narav mu je kao u pjesnika a traži se od njega, da se uhvati u koštac sa običnim zapletom uzroka i posljedice, sa praktičnom stranom života, o kojoj ništa ne zna, mjesto sa idealnom, o kojoj tako mnogo zna. On nema pojma, šta da radi i ludo se ponaša, kad se pravi lud. Brut je upotrebio tugu kao plašt, da sakrije mač svoje namjere i bodež svoje volje, a Hamletovo je ludilo maska, pod kojom se krije njegova slabost. Hamlet razvlači lice u grimase i izmišlja neslane šale, jer su dobro došle da odgodi radnju. On se neprestano igra sa radnjom kao što se umjetnik igra teorijom. Uhodi svoja vlastita djela i prisluškuje svoje rogjene riječi, za koje i sam veli, da su samo riječi, riječi, riječi«. Mjesto da smjelo pokuša, da bude junak svoje istorije, nastoji, da bude posmatrač svoje tragedije. Ne vjeruje ničem, pa ni sam sebi, a sumnja mu ipak nije od koristi, jer ne potiče iz skepse nego iz podijeljene volje.

Güldenstern i Rosenkranz megjutim ne opažaju ništa. Oni se klanjaju i smješkaju i što jedan iskaže, to drugi kukavički potvrdi. Kad je najzad igrom u igri i lutkama u igranju Hamlet uhvatio kralja u »zamku njegove savjesti« i zlikovac preplašen pobjegao sa prestola, Rosenkranz i Güldenstern vide u Hamletovu ponašanju prosto jedan nemili prekršaj etikete. Jer ne mogu dublje da unigju u »razmatranje životnih pojava sa pravim osjećanjima«. Oni su sasvim blizu njegovoj tajni a ništa ne znaju o njoj; a ne bi ništa vrijedilo, da im se i povjeri. Oni su male čaše, u koje stane samo toliko i toliko i ništa više. Pred kraj se spominje, da su obojica uhvaćeni u lukavoj zavjeri, koju su skovali, ili već pretrpjeli ili da će zbog toga pretrpjeti nasilnu i naprasnu smrt. Ali takav tragičan svršetak nije za ljude njihova kova ni onda, kad je začinjen Hamletovim humorom i iznenagjenjem i pravdom iz komedije. Takvi ljudi ne umiru. Horacije, kome Hamlet naregjuje, da »opravda nezadovoljnima Hamleta i njegovo djelo«,

»veselja se okani časkom ti,
tim dernim svijetom vuci mučni dah[1])

umire; nitko ga nije čuo a nema ni brata, koji bi znao

---

[1]) Hamlet V. 2 u prevodu s engleskog po L. Kostiću.

o tom, a Güldenstern i Rosenkranz isto su tako besmrtni kao i Angelo[1]) i Tartuff[2]) i treba megju njih i da se broje. U njima je ono što je moderni život nakalemio na antički ideal prijateljstva. Onaj, ko bude pisao novu knjigu »De amicitia«[3]) mora ostaviti mjesta i za njih i mora ih veličati ciceronskom prozom. Oni će ostati tipovi za sva vremena. Njih osugjivati, značilo bi »nedostatak u ocjenjivanju«. Oni prosto nijesu na svom mjestu i u tome je sve. Uzvišenost duše nije zarazna. Uzvišene misli i osjećaji samom svojom eksistencijom su usamljene.

Ako sve bude dobro išlo, biću oslobogjen krajem maja mjeseca i želja mi je, da onda sa Robbie-om i More Adeyem otputujem u inostranstvo u kakvo malo mjesto na obali mora.

Euripid kaže u jednom svom komadu o Iphigeniji, da more pere mrlje i rane cijelog svijeta.

Nadam se, da ću barem mjesec dana provesti sa svojim prijateljima, da ću doći do mira i ravnoteže, da će se moje namučeno srce odmoriti i da će mi se raspoloženje ublažiti. A onda, kad bude vrijeme, Robbie će se pobrinuti, da se smjestim u kojoj mirnoj varoši u inostranstvu n. pr. Brügge-u, čije su me sive kuće, zeleni kanali, hladni i tihi putevi prije nekoliko godina svojim čarom privlačili. Uvijek me je srce vuklo za velikim, jednostavnim i prastarim stvarima, kao što je na primjer more, u kome isto tako kao i u zemlji, volim svoju majku. Izgleda mi, da mi svi mnogo razgledamo prirodu ali malo živimo u njoj. Grčko je držanje prema prirodi po mom mišljenju opravdanije. Oni nisu mnogo naklapali o zalasku sunca niti se prepirali, da li je sjenka na travi modra ili ne. Ali su zato pronašli, da je more za plivača a pijesak za trkača. Drveće su voljeli zbog hladovine, koju daje sjenka a šuma zbog podnevne tišine u njoj. Vinogradar je upletao u kosu bršljan, da ga zaštiti od sunčanih zraka, kad se saginje nad nježnim izdancima vinove loze; a umjetnicima i atletima — dva tipa, koja nam je Grčka darovala — pleli su vijence od lišća gorkog lovora i divljeg peršuna, jer od tih biljaka ne bijaše inače nikakve koristi za čovjeka.

---

1) Angelo je načelnik varalica u Shakespeare-ovoj igri »Mjera za mjeru«.

2) Glavno lice u Molierovoj komediji »Tartuffe«.

3) Ciceronovo djelo: Laelius, seu de amicitia«.

Mi rado govorimo o praktičnoj vrijednosti našeg doba a najprostiju stvar ne umijemo, kako valja, da upotrebimo. Zaboravili smo, da voda pere, a vatra čisti i da je zemlja mati sviju nas. Zato i imamo umjetnost od mjesečine, što se igra sa sjenkama; dokle je grčka umjetnost bila od sunca i služila se neposrednim stvarnostima. Uveren sam, da je u elementima sila, koja čisti, i želja mi je, da se vratim k njima i s njima da živim.

* * *

Ipak nije beskorisno i uzaludno, što sam obožavajući cijelog moga života književnost postao kao onaj tvrdica, što se

> glasovima i slogom diči, u jednakoj mjeri
> kao Midas svojim zlatom[1]).

Ne bojim se prošlosti, a ljudima, što mi govore o njenoj neizmjenljivosti, ne vjerujem. Prošlost, sadašnjost i budućnost su jedan trenutak pred Bogom, pred kojim treba, da živimo. Vrijeme i prostor, red i ekstenzivnost samo su slučajne kombinacije misli; fantazija ih može nadmašiti i kretati se u slobodnoj sferi idealnih bića. I stvari su po svojoj suštini proizvodi naše slučajne volje i stvar nam se onako ukazuje, kako je posmatramo.

---

1) John Keats: Sonnet on the Sonnet.

Blake[1]) je kazao: »Gdje drugi ljudi vide sjenke sumraka, kako silaze niz brijeg, ja vidim djecu Božju i čujem vesele njihove uzvike«. Kad sam se zapleo u parnicu sa Queensberry-om, lišen sam idealne one budućnosti, kakvu sam ja i cijeli svijet zamišljao; a moguće, da se to i prije desilo. Moja prošlost mi je pred očima; moram se vježbati, da je drukčije posmatram a moram i Boga moliti, da mi dade sposobnosti za to. Ako ne budem tako radio, ako budem s omalovaženjem o njoj govorio, hvalio je ili se odricao, neću uspjeti; dužnost mi je, da je posmatram kao neizbježivu fazu razvijanja u mom životu i karakteru i da priklonim pokajnički glavu pred svim svojim pretrpljenim mukama. Da sam još daleko od istinske ravnodušnosti svjedoči posve jasno ovo pismo, u kom se izmjenjuju nestalna raspoloženja, u kom kipi prezrenje i ogorčenje, težnja i nemoć, da ostvarim težnju u djelima. Ne zaboravi samo, da u strahovitoj školi izragjujem svoju zadaću i ma da sam daleko od zaokrugljenosti i savršenstva, ipak se uzdam, da moji prijatelji mogu računati na dobitak. Njihove želje bijahu, da probude u meni oduševljenje za život i umjetnost. A moguće da je moj poziv, da im razjasnim još nešto čudnije: Značaj bola i ljepotu njegovu.

Naravno, da će meni, modernom čovjeku, enfant de mon siecle, jedan jediti pogled na svijet biti razonoda. Drhćem od radosti, kad pomislim, da će na dan mog oslobogjenja iz tamnice zanovijet i jorgovan cvjetati u bašti, i da ću gledati, kako vjetar neumorno ljulja opuštene zlatne grozdove zanovijeti i kako nestašno i neprestano trese blijedo-purpurni jorgovan; a vazduh će oko mene biti blag kao u Arabiji. Linne[2]) je pao na koljena i zaplakao od radosti, kad je prvi put vidio pro-

[1]) William Blakes (1757—1827.) engleski pjesnik.
[2]) Karl Line (1707—78.) znameniti švedski prirodnjak. Dolazio je u Englesku godine 1736.

stranu ledinu jedne engleske visoravni, koja se kupala u žutilu mirisavih cvijetova žukve; i ja čeznem za cvijećem, ja znam, da na mene čekaju suze u dnu ružina lišća. Takav sam bio još kao dječak. Nije bilo boje u kruni cvijeta, niti linije na školjki, koja nekom finom simpatijom ne bi našla odziva u mojoj prirodi. I ja sam kao i Gautier[1]), jedan od onih »pour qui le monde visible existe«.[2])

Ali sada znam, da se iza sve te ljepote, koja i po sebi zadovoljava čovjeka, krije još i neki duh, i da kroz te šarene oblike i uzorke taj duh nama progovara, i s tim duhom želim ja, da se upoznam i sjedinim. Dosadili su mi ukalupljeni izrazi ljudi i stvari. Mistiku tražim i mistiku u umjetnosti, mistiku u životu, i mistiku u prirodi; i valjada ću je naći u dugim simfonijama muzike, tihom i blagom bolu i dubljinama morskim. I apsolutno mi je potrebno, da je negdje nagjem.

Svako je sugjenje, sugjenje za cijeli život a svaka je osuda, osuda na smrt; i tri puta su me vodili pred sud. Prvi put sam otišao iz sudske dvorane, i uskoro su me zatvorili, drugi put su me odveli natrag u istražni zatvor a treći put sam sam unišao u tamnicu na dvije godine. Po uregjenju našeg društva meni u njemu neće i ne može biti mjesta; ali će me priroda, koja blagom svojom kišom podjednako pada na pravednike i nepravednike, primiti i sakriti u pukotinama svojih stijena i pustiti me, da se u usamljenim dolinama njenim neopaženo isplačem. Ona će posuti noć zvijezdama, da se ne spotičem, kad po pomrčini hodam i vjetrom će zamesti moje stope, da me ne progone i ne učine mi na žao. Velike njene vode će me očistiti a gorke njene trave će me izliječiti.

* * *

[1]) Theophil Gautier, francuski pjesnik.
[2]) »Za koga vidljivi svijet postoji«.